

Muszyńska, Monika

Antyczne biusty portretowe w zbiorach polskich

Studia i Materiały Archeologiczne 12, 89-128

2005

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Monika Muszyńska

Antyczne biusty portretowe w zbiorach polskich

Prezentowany poniżej zespół zabytków stanowił już temat szerszych opracowań¹, lecz dotychczas analizie poddawano jedynie część portretową przedstawienia, a więc twarz wraz z fryzurą. Pomijano natomiast fragment rzeźby, na którym dany portret był osadzony, dołączając w nielicznych przypadkach jedynie jego krótki i powierzchowny opis. Zasadniczą część artykułu stanowić będzie ujęta w formę katalogu analiza kształtu i ikonografii tej zazwyczaj nieuwzględnianej w badaniach nad portretem rzymskim grupy zabytków określanych terminem biust².

Aby sprecyzować przedmiot badań, konieczne wydaje się zaproponowanie definicji biustu portretowego. Według definicji podanej przez P. Bieńkowskiego, słynnego krakowskiego archeologa i prekursora badań nad rzymskim biustem portretowym³, wymagane jest spełnienie trzech następujących warunków: biustem portretowym określane jest przedstawienie głowy, szyi i fragmentu torsu,

- będące samoistnym dziełem sztuki posiadającym postument;
- pozbawione pleców;
- wydrążone od tyłu.

Artykuł powstał na podstawie pracy magisterskiej napisanej pod kierunkiem prof. dr. hab. Tomasza Mikockiego, przedstawionej w 2001 roku w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.

¹ Najpełniejszą publikacją portretów rzymskich w zbiorach polskich stanowi praca A. Sadurskiej (CSIR Pologne I).

² Wyjaśnienia wymaga kwestia nazewnictwa: w języku polskim funkcjonują wymiennie dwa terminy o podobnym znaczeniu – „biust” i „popiersie”. Za sprawą P. Bieńkowskiego, który wyznaczył drogę dla następnych pokoleń badaczy, polski archeolog posługuje się raczej terminem „biust”. Bieńkowskiemu zarzucić tu można, iż zastosował tzw. kalkę językową. Słowo „biust” występuje bowiem w podobnej formie w wielu językach europejskich (ang. *bust*, fran. *buste*, niem. *Büste*, włoski *busto*), natomiast w łacińskich tekstach źródłowych na określenie desygnatu dzisiejszego terminu „biust portretowy” używano wyrazu *imago*, słowa wieloznacznego, tłumaczonego m.in. jako obraz, podobizna, posąg (R. Daut, *Imago, Untersuchungen zum Bildbegriff der Römer*, Heidelberg 1975). Ze względu na długą, archeologiczną „karierę” terminu „biust”, używanie tego właśnie sformułowania dla opisów dzieł starożytnych lub rzeźb wzorowanych na antycznych, wydaje się jednak uzasadnione.

³ Bieńkowski, *Historia*, p. 2; ostatnio na temat działalności P. Bieńkowskiego cf. J. Śliwa ed., *Archeologia Śródziemnomorska na Uniwersytecie Jagiellońskim 1897-1997. Materiały sympozjum naukowego. Kraków 21-23 października 1997*, Kraków 1998. Autorka niniejszego artykułu kontynuuje badania dotyczące genezy, funkcji i chronologii biustów rzymskich w ramach rozprawy doktorskiej przygotowywanej w Uniwersytecie Jagiellońskim, pod kierunkiem prof. Janusza A. Ostrowskiego.

Powyższa definicja wymaga krótkiego komentarza. Spełnienie pierwszego warunku jest elementem koniecznym – termin „biust” możemy zastosować w odniesieniu do przedstawianego fragmentu ciała jedynie wtedy, gdy zabytek ten został „zaprojektowany” jako samodzielne dzieło sztuki (która to funkcja podkreślona była przez obecność postumentu umożliwiającego ekspozycję). Dzięki tej charakterystyce możliwe staje się odróżnienie biustów od przedstawień półpostaciowych, widniejących np. na rzymskich nagrobkach lub sarkofagach.

Pozostałe dwa podpunkty odnoszą się jedynie do zabytków pochodzących z okresu Cesarstwa Rzymskiego. Zabytki wcześniejsze często nie są wydrążone od tyłu, a w związku z tym mogą być prawie pozbawione podpory (nie posiadają też podpory np. biusty wykonane z brązu).

Stan badań nad portretami w zbiorach polskich nie zostanie omówiony w niniejszym artykule, gdyż problem ten dotyczy właściwego tematu pracy (czyli możliwości datowania na podstawie biustu) jedynie pośrednio. Istotne natomiast wydaje się przypomnienie, iż to polski archeolog P. Bieńkowski rozpoczął badania nad problematyką rzymskiego biustu portretowego. Od jego czasów temat ten nie był podejmowany całościowo, natomiast na marginesach prac dotyczących portretu rzymskiego padały mało precyzyjne stwierdzenia odnośnie typów i kształtów omawianych biustów. Autorzy znacznej części owych wzmianek odwołują się właśnie do typologii stworzonej przez polskiego badacza. Jedyny w tym wyjątek stanowią uwagi K. Fittschena i P. Zankera, często o charakterze ogólnym i podsumowującym, zawarte w notach katalogu portretów rzymskich w zbiorach Muzeum Kapitolińskiego⁴.

Trzeciowieczne biusty portretowe zostały omówione ponadto przez M. Wegnera⁵ i jego praca stanowi ważny przyczynek do badań nad rozwojem biustu rzymskiego. Wspomnieć należy także o wzmiankach w interesującej pracy U. Müller-Kaspar⁶ poświęconych różnicom formalnym pomiędzy zabytkami starożytnymi a ich kopiami lub falsyfikatami powstałymi w XVIII wieku.

Katalog rzymskich biustów portretowych w zbiorach polskich

Proponowane opracowanie biustów rzymskich w zbiorach polskich ma charakter eksperymentu, którego celem jest sprawdzenie precyzji datowania zabytków wyłącznie na podstawie kształtu biustu. Aby zamiar ten mógł zostać zrealizowany, zestawiono tradycyjne datowanie (proponowane przez badaczy zwykle na podstawie stylu, fizjonomii, obróbki oka, fryzury lub innych cech formalnych) z datowaniem wynikającym z analizy kształtu i formy biustu.

⁴ Fittschen-Zanker I-III, *passim*.

⁵ M. Wegner, *Bildnisbüsten im 3. Jahrhundert n. Chr.*, in: H. Keller, J. Kleine eds, *Festschrift für G. Kleiner zu seinem fünfundsiebzigsten Geburtstag am 7. Februar 1973*, Tübingen 1976, p. 105-132.

⁶ U. Müller-Kaspar, *Das sogenannte Falsche am Echten. Antikenergänzungen im späteren 18. Jahrhundert in Rom*, (diss. Bonn) Bonn 1986, p. 82-95.

W katalogu uwzględnione zostały biusty marmurowe datowane na okres rzymski lub takie, których czas powstania jest kwestią kontrowersyjną. Umieszczono tu wszystkie obiekty, które w literaturze przedmiotu są lub były uważane za antyczne. Nie omówiono natomiast trzech obiektów, które w okresie nowożytnym przerobione zostały na biusty z rzymskich posągów⁷.

1. Biust dziewczynki (Muzeum Narodowe w Warszawie; fig. 1, 2)

N r i n w . MNW 198717.

Proweniencja. Kolekcja Fritza von Farenheida w Beynuhnen; w 1946 roku wchodzi w skład zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie (MNW).

Marmur. Żółtawy.

Wymiary. Wys. 0,26 m, szer. 0,16 m, gł. 0,125 m

Stan zachowania. Głowa i biust wykonane z jednego bloku kamienia; tabliczka indeksowa i baza dodane w czasach nowożytnych. Brak części lewego ramienia.

Bibliografia. Schweitzer, *Ostpreussen*, nr 9, pl. 15; G. Lippold, c.-r., *Gnomon* 7, 1931, p. 232; EA 4389, 4390 (Greifenhagen); K. Michałowski, *Sztuka starożytna. Muzeum Narodowe w Warszawie*, Warszawa 1955, p. 126-127, fig. 74; J. Białostocki, *Zbiory Muzeum Narodowego w Warszawie*, Warszawa 1962, fig. 26; Z. Kiss, *Un portrait de fillette romain au Musée National de Varsovie*, in: *Mélanges offerts à Kazimierz Michałowski*, Warszawa 1966, p. 505-8, fig. 1a, b; W. Gercke, *Untersuchungen zum römischen Kinderporträt*, Hamburg 1968, p. 52-3, nr FM 9; CSIR Pologne I, nr 5, pl. 4; K. Fittschen, c.-r., *Gnomon* 47, 1975, p. 795; Mikocki, in: *Antiquitates Prussiae*, p. 43, nr 1, pl. 2a.

Opis. Głowa lekko zwrócona w prawo. Lewe ramię i lewy bok rzeźby zostały odłamane (co jest dobrze widoczne na zdjęciach poprzedzających konserwację), w związku z czym biust jest obecnie asymetryczny: lewe ramię jest niższe i węższe niż prawe. Biust jest płaski, pozbawiony modelunku, jedynie prawe ramię zostało wyprofilowane. W wyniku uszkodzenia tylna strona jest również asymetryczna. Tył biustu jest płaski, nie wydrążony; podpórka w formie niewykształconej.

Poprzednie datowanie. A. Sadurska datuje obiekt na 10 rok p.n.e.–początek naszej ery⁸.

Analogie dla biustu. Zabytek należy do bardzo wąskiej grupy dziecięcych biustów portretowych, wśród których przedstawienia małych dziewczynek są szczególnie rzadko spotykane. Autorce nie udało się znaleźć analogii, która pod każdym względem odpowiadałaby portretowi warszawskiemu. Zbliżony wydaje się być portret chłopięcy Gajusza lub Lucjusza Cezara, pochodzący z Azji Mniejszej⁹. Mimo iż pod względem stylistycznym odpowiada on portretom miejsko-rzymskim,

⁷ Chodzi tu o dwa biusty z Muzeum Czartoryskich w Krakowie (Kaplanka Izdydy, nr inw. DMNKCz 1877; CSIR Pologne III.1, nr 58 i Duża Herkulanka, nr inw. DMNKCz 2022; CSIR Pologne III.1, nr 90) oraz jeden biust z kolekcji von Waldow, obecnie w Muzeum Środkowego Nadodrza w Świdnicy (Kaplanka Izdydy, nr inw. WZG-S-I-32; CSIR Pologne III.1, nr 59).

⁸ CSIR Pologne I, p. 16.

⁹ Muzeum w Selçuk, nr inw. 1896; J. Inan, E. Rosenbaum, *Roman and Early Byzantine Portrait Sculpture in Asia Minor*, London 1966, nr 9.

pamiętać należy, iż jest to wytwór prowincjonalny, niepodlegający ścisłym zasadom rządzącym sztuką stolicy cesarstwa, a zatem zbieżność pod względem kształtu biustu może być wynikiem innych czynników niż czynnik chronologiczny. Niemniej podobieństwo pod względem kształtu jest łatwo zauważalne: obydwaj portrety ukazują niewielki fragment klatki piersiowej, pozbawiony śladów ubioru – co jest charakterystyczne dla epoki. Głowa nieznacznie skrzycona w prawo, delikatnie zaznaczone barki. Istotny wydaje się być sposób opracowania tyłu portretu – w obydwu przypadkach podpórka nie jest wyraźnie wyodrębniona, a jej forma nie jest zgeometryzowana (co charakterystyczne dla biustów nieco późniejszych, np. zabytków kładujjskich, wśród których dominują podpórki o kształcie trójkątnym).

Jedyny znany autorce biust z przedstawieniem nie ubranej dziewczynki, należący do zbiorów Castle Howard¹⁰ i datowany na okres późno-augustejski, był prawdopodobnie przeznaczony do osadzenia w słupie hermalnym.

Datowanie na podstawie biustu. Koniec I wieku p.n.e.

2. Biust Rzymianki (Muzeum Narodowe w Warszawie; fig. 3, 4)

Nr inw. MNW 148814.

Proweniencja. Poprzednio w kolekcji Maxa von Heyla w Darmsztadzie. W 1957 roku przekazany MNW w ramach wymiany z Muzeum w Berlinie.

Marmur. Szarawy.

Wymiary. Wys. 0,47 m, szer. 0,36 m, gł. 0,22 m.

Stan zachowania. Głowa i biust wykonane z jednego bloku kamienia; tabliczka indeksowa i baza dodane w czasach nowożytnych. Biust nieznacznie uszkodzony: z prawej strony widoczna linia pęknięcia. Ze strony lewej brakuje fragmentu drapowania; jedna z fałd strony lewej jest doklejona (ale antyczna), a jej fragment uzupełniony w okresie nowożytnym.

Bibliografia. H. Bulle, E. Langlotz, *Sammlung Antiker Kunst. Marmorskulpturen, Bronzen, Terracotten, Vasen, Gläser. Aus dem Nachlass des verewigten Freiherrn Max von Heyl, General-Leutnant à I. s. und seiner Gemahlin Doris, geb. Stein. Darmstadt*, München 1930, nr 25; EA 3747, 3748 (Arndt-Lippold); R. West, *Römische Porträtplastik*, vol. 2, München 1941, p. 46, pl. 12, fig. 39, 39a-b; CSIR Pologne I, nr 15, pl. 13.

Opis. Kobieta ubrana jest w tunikę i pallę okalającą jej postać. Widoczny jest niewielki fragment tuniki, a guziczki szaty spodniej są całkowicie zakryte. Dolną krawędź biustu wyznacza fałda płaszcza spadająca z prawego ramienia, którą następnie zarzucono na ramię lewe. Na linii pęknięcia widać metalowy dybel. Podpórka nie została umieszczona na osi symetrii, w związku z czym lewe ramię wydaje się uniesione.

Poprzednie datowanie. A. Sadurska datuje obiekt na lata 60-80 n.e.¹¹

¹⁰ Kolekcja w Castle Howard, nr inw. brak: H.-G. Oehler, *Foto + Skulptur. Römische Antiken in englischen Schlössern*, Köln 1980, p. 52, nr 12.

¹¹ CSIR Pologne I, p. 24.

Analogie dla biustu. Zarówno owalny kształt biustu (domniemany), jak też ukrycie miejsca zakończenia ramion pod fałdami płaszcza nie są typowe dla biustów flawijskich. Elementem pozwalającym na zaklasyfikowanie do odpowiedniej podgrupy typologicznej jest skrócona fałda palli, stykająca się z dolną krawędzią biustu i zarzucona na lewe ramię. Zbliżony sposób drapowania płaszcza obserwujemy na biuście z Museo Chiaramonti¹² datowanym na okres Hadriana. W cytowanym przykładzie fałda umieszczona została nieco wyżej niż ma to miejsce w wypadku zabytku warszawskiego. Omawiany biust nawiązuje również do typu reprezentowanego przez portret z Muzeum Luwru¹³, dla którego charakterystyczne jest takie ułożenie fałd palli, iż tworzą one obramowanie całej postaci. Zauważyć można natomiast, iż zabytek z Warszawy różni się od większości przykładów z tej grupy pod względem ułożenia fałdy płaszcza na prawym ramieniu: fałda ta nie „zamyka” przedstawienia poprzez zasłonięcie całego prawego ramienia, lecz biegnie wysoko, tak iż spod niej widoczne są małe plisy spadające na prawy bark. Najbliższą analogią dla powyższego układu fałd stanowi portret z Muzeów Watykańskich datowany na okres Trajana¹⁴, lecz zaznaczyć należy, iż opis katalogowy nie zawiera informacji potwierdzającej przynależność biustu do głowy. Podobny pod względem kształtu i układu fałd jest także biust kobiecy z kolekcji w Chatsworth, datowany na okres Hadriana¹⁵.

Autorce nie udało się znaleźć bliskiej analogii dla omawianego portretu. Cytowane analogie datowane na okres Hadriana nie w pełni odpowiadają cechom portretu warszawskiego. Ponadto podkreślić trzeba istnienie dużej rozbieżności pomiędzy datowaniem na podstawie obróbki głowy Rzymianki a datowaniem na podstawie typu biustu. Nie można zatem wykluczyć, iż zabytek warszawski jest nowożytnym portretem nawiązującym do wzorców antycznych.

Datowanie na podstawie biustu. Koniec okresu Trajana–okres Hadriana lub czasy nowożytne.

3. Biust Rzymianki (Muzeum Narodowe w Warszawie; fig. 5, 6)

Nr inw. MNW 147676.

Proweniencja. Kupiony przez księżnę Elżbietę Izabelę z Czartoryskich Lubomirską do jej pałacu w Łańcucie. W 1947 wchodzi w skład zbiorów MNW.

Marmur. Żółtawy.

Wymiary. Wys. 0,43 m, szer. 0,34 m, gł. 0,14 m.

Stan zachowania. Zabytek niemonolityczny – na szyi widoczna linia pęknięcia (głowa i biust mogły w starożytności stanowić całość); tabliczka indeksowa i baza dodane w czasach nowożytnych.

Bibliografia. CSIR Pologne I, nr 18, pl. 16, Mikocki, *Archeologia Warsz* 37, 1986, p. 72, nr 11; Mikocki, *Kolekcje*, p. 127, nr 7.

¹² NCG, nr inw. 1458: Johansen, *Roman Portraits II*, nr 45.

¹³ Muzeum Luwru, nr inw. Ma 2275: Kersauson II, nr 78.

¹⁴ Muzea Watykańskie, Braccio Nuovo: W. Amelung, *Die Skulpturen des Vatikanischen Museums*, vol. I, Berlin 1903, p. 92, nr 73, pl. 12.

¹⁵ Kolekcja w Chatsworth, nr inw. A 49: Boschung, Hesberg, Linfert, *Chatsworth*, nr 54.

Opis. Kształt biustu jest trapezoidalny, barki wyodrębnione; dolna krawędź biustu, uciętego bezpośrednio poniżej piersi, stanowi linię prostą. Fałdy szat są płaskie, opracowane w sposób niemal graficzny, natomiast kształt piersi został wyraźnie zarysowany. Biust jest w niewielkim stopniu wydrążony od tyłu i oglądany z profilu nie jest wypukły.

Kobieta ubrana jest w tunikę i pallę. Pallę zarzucono na plecy tak, iż zasłania prawy bark i całą lewą część biustu.

Poprzednie datowanie. A. Sadurska datuje zabytek na lata 90-120 n.e.¹⁶

Analogie dla biustu. Biust nieznannej Rzymianki, należący do zbiorów Muzeum Kapitońskiego¹⁷, wydaje się stanowić najbliższą analogię dla omawianego portretu zarówno pod względem kształtu, jak i układu szat. W obydwu przypadkach kobiety odziane są w tunikę i płaszcz nieznacznie przyslaniający prawe ramię, całkowicie natomiast zakrywający lewą stronę biustu. Fałdy lewej strony palli układają się równolegle i ukazane są w sposób schematyczny. Znaczącą różnicę widzimy w typie uczesania noszonym przez obydwie kobiety.

Opisywany układ szat powtarza inny biust z Muzeum Kapitońskiego datowany na 100 rok n.e., odbiegający natomiast od warszawskiego zabytku pod względem kształtu – ramiona zostały w mniejszym stopniu wyodrębnione z korpusu¹⁸.

Datowanie na podstawie biustu. Okres późnoflawijski–wczesno-trajanowski.

4. Biust Plotyny (Muzeum Narodowe w Poznaniu; fig. 7, 8)

Nr inw. MNP A 590.

Proweniencja. Zapewne Villa Negroni, Rzym, następnie kolekcja rodziny Hohenzollernów; od 1914 roku w Poznaniu. W 1945 roku wchodzi w skład zbiorów Muzeum Narodowego w Poznaniu.

Marmur. Żółtawy z ciemniejszymi plamami, drobnoziarnisty; kolor i faktura głowy identyczne jak biustu.

Wymiary. Wys. 0,60 m.

Stan zachowania. Obiekt niemonolityczny – pęknięcie widoczne na wysokości obojczyka. Niewielkie uzupełnienia, brak fragmentu tuniki u góry z lewej strony; podłużna marmurowa wstawka w tylnej podpórcie. Tabliczka indeksowa i baza dodane w czasach nowożytnych.

Bibliografia. *Beschreibung Berlin*, nr 356; Blümel, *Römische Bildnisse*, Vorwort s.p.; Bieńkowski, *O popiersiach*, nr II; Gerhard, *Bildwerke*, nr 191; Bernoulli II, 2, p. 93, nr 5; G. Daltrop, U. Hausmann, M. Wegner, *Die Flavien. Vespasian, Titus, Domitian, Nerva, Julia Titi, Domitilla*, Berlin 1966, p. 106; Majewski, *ArcheologiaWarsz* 6, 1955, p. 185, nr 2; Sadurska, *ArcheologiaWarsz* 27, 1976, p. 86; Wujewski, *ArcheologiaWarsz* 31, 1980, p. 70-72, nr 1.

¹⁶ CSIR Pologne I, p. 26.

¹⁷ Muzeum Kapitońskie, nr inw. 436: Fittschen-Zanker III, nr 63.

¹⁸ Muzeum Kapitońskie, nr inw. 390: *ibidem*, nr 79.

O p i s . Cesarzowa ubrana jest w tunikę i pallę, której rąbek zarzucono na lewe ramię. Tunika pozbawiona jest guziczków zastąpionych dwoma równoległymi nacięciami zaznaczającymi miejsce łączenia przedniej i tylnej części szaty spodniej. Opisywane nacięcia zostały umieszczone niesymetrycznie – wyżej o kilka centymetrów ze strony lewej. Głowa kobiety skrzycona jest w lewą stronę i nieznacznie uniesiona, potęgując wrażenie braku symetrii całego przedstawienia. Na tunice (ze strony lewej i prawej) widoczne są dwie wertykalne linie (zarys stoli?). Kształt piersi wyraźnie zarysowany. Tuż nad dolną krawędzią zauważyć można wcięcie w bryle biustu, uwypuklające kształt piersi. Podpórka z tyłu biustu ma kształt litery X.

Poprowadzona przez środek biustu fałda palli robi wrażenie „nadmuchanej”: modelunek jest światłocieniowy, ale brak jest śladów świdra. Tunika natomiast została przedstawiona w sposób bardzo uproszczony, niemalże pozbawiony fałd.

Poprzednie datowanie. Mimo iż według T. Wujewskiego biust poznański miałby powstać w XVIII wieku (raczej w jego drugiej połowie)¹⁹, kilku wcześniejszych badaczy zabytek uznało za antyczny²⁰. J. Szymkiewicz z Muzeum Narodowego w Poznaniu nie wyklucza antycznego pochodzenia zabytku.

Analogie dla biustu. Najbliższą analogię dla omawianego portretu stanowi biust z Muzeów Watykańskich wzmiankowany powyżej, datowany na okres Trajana²¹, lecz być może nie monolityczny. Kształt biustu poznańskiego charakterystyczny jest dla zabytków tego okresu: biust ucięty nieznacznie poniżej piersi, przedstawiony krótki fragment ramienia. Nieco podobny pod względem ułożenia fałd palli jest portret Rzymianki z Museo Chiaramonti, datowany na okres Hadriana²². Analogię dla specyficznego sposobu „spinania” tuniki na ramionach, aczkolwiek wykonaną starannie, odnaleźć można na biuście z kolekcji Chatsworth, także datowanym na okres Hadriana²³.

Datowanie na podstawie biustu. Liczne szczegóły (nacięcia zastępujące guziczki tuniki, wcięcie w dolnej części biustu, sposób wykonania centralnej fałdy palli), dla których brak jest bezpośrednich antycznych analogii, sugerują nowożytnie pochodzenie omawianego biustu portretowego.

5. Biust Rzymianki (Muzeum Narodowe w Poznaniu, Zamek w Gołuchowie; fig. 9, 10)

N r i n w . MNP dep. nr 370.

P r o w e n i e n c j a . Zapewne Rzym, następnie zbiory rodziny Hohenzollernów. Przez krótki okres w Paryżu, a w 1830 roku staje się częścią zbiorów Muzeum w Berlinie. W 1914 roku wysłany do pałacu królewskiego w Poznaniu. W 1945 roku wchodzi w skład zbiorów Muzeum Narodowego w Poznaniu (wynikiem pomyłki jest informacja, iż rzeźba znajdowała się w warsztacie B. Cavaceppiego).

¹⁹ Wujewski, *ArcheologiaWarsz* 31, 1980, p. 71-72.

²⁰ Cf. zestawienie sporządzone przez A. Sadurską (Sadurska, *ArcheologiaWarsz* 27, 1976, p. 82-83).

²¹ Muzeum Luwru, nr inw. A 2275: Kerauson II, nr 78.

²² NCG, nr inw. 458: Johansen, *Roman Portraits II*, nr 45.

²³ Chatsworth, nr inw. A 13: Boschung, Hesberg, Linfert, *Chatsworth*, nr 55.

Marmur. Żółtawy; drobnoziarnisty, lekko błyszczący.

Wymiary. Wys. 0,55 m (łącznie z tabliczką indeksową i bazą), szer. 0,50 m, gł. 0,21 m.

Stan zachowania. Niemonolityczny; tabliczka indeksowa i baza należą do biustu; fragment fałdy centralnej i część lewego ramienia uzupełnione w okresie nowożytnym.

Bibliografia. P. Bouillon, *Musée des Antiques dessiné et gravé, avec de notices explicatives par J. B. de St. Victor*, vol. 2, Paris s.a. [1824], s.p.; Bieńkowski, *O popiersiach*, nr 1, fig. 1; S. Reinach, *Courrier de l'art Antique, Gazette des Beaux Arts* 67, 1925, p. 184-185; Majewski, *Archeologia* Warsz 6, 1955, p. 185, nr 1, fig. 1; V. Poulsen, *Les portraits romains*, vol. 1. *République et dynastie julienne* [Publication de la Glyptothèque Ny Carlsberg 7], p. 68, nr D3; W.H. Gross, *Julia Augusta: Untersuchungen zur Grundlegung einer Livia Ikonographie* [Abhandlungen der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, Phil. Hist. Klasse, 3F 52], Göttingen 1962, p. 94, nr 23; H. Bartels, *Studien zum Frauenporträt der augustäischen Zeit – Fulvia, Octavia, Livia, Julia*, München 1963, p. 39; CSIR Pologne I, nr 53, p. 50-51, pl. 42; Fittschen-Zanker III, p. 2, nota 7b (do zabytku w Marbury Hall); Mikocki, *JdI* 107, 1992, p. 212, pl. 84.2-3; Bartman, *Livia*, p. 164, nr 42.

Opis. Biust ma kształt zbliżony do koła. Strój Rzymianki składał się z tuniki i palli, której skraj zarzucono na lewe ramię. Płaszcz nie zakrywa tuniki równomiernie z obydwu stron: ze strony prawej widoczne są dwa guziczki szaty spodniej, ze strony lewej jeden guziczek. Tunika, przylegająca do ciała i gęsto „plisowana”, wyrzeźbiona została tak, iż zauważalne są poszczególne włókna materiału.

Tył biustu posiada typową podporę w kształcie litery X. Ze strony lewej widoczny jest ślad klejenia. Fragment doklejony (nowożytny?) obrobiony jest w taki sam sposób jak antyczna część biustu.

Poprzednie datowanie. A. Sadurska datuje biust na lata 150-200 n.e.²⁴, natomiast E. Bartman określa obiekt jako nowożytny²⁵.

Analogie dla biustu. Najwcześniejsze biusty prezentujące podobny układ szat datowane są na połowę II wieku n.e. Przykład stanowić może portret Rzymianki z Museo del Prado²⁶, różniący się od poznańskiego zabytku pod względem kształtu biustu. Podobny kształt posiada natomiast biust Faustyny Młodszej²⁷, należącej do siódmego typu jej przedstawień i datowany na 161 rok n.e. Nieco wcześniejszy portret tej cesarzowej²⁸, datowany na lata 147-148, stanowi nawiązanie do biustu z Poznania pod względem sposobu przedstawienia tuniki. Najbliższą analogią dla charakterystycznej metody rzeźbienia szaty spodniej jest biust Rzymianki, należącej do

²⁴ CSIR Pologne I, p. 51.

²⁵ Bartman, *Livia*, p. 164.

²⁶ Museo del Prado, nr inw. 114-E: S.F. Schröder, *Katalog der antiken Skulpturen des Museo del Prado in Madrid*, vol. I. *Die Porträts*, Mainz am Rhein 1993, nr 65.

²⁷ Muzeum Luwru, nr inw. Ma 1144: Kersauson II, nr 108.

²⁸ Muzeum Kapitołińskie, nr inw. 449: Fittschen-Zanker III, nr 19.

zbiorów Muzeum Kapitolińskiego²⁹, datowany na lata sześćdziesiąte lub siedemdziesiąte II wieku n.e.

Datowanie na podstawie biustu. Ok. 160 roku n.e.–początek okresu Sewerów.

6. Biust Rzymianki (Pałac w Nieborowie; fig. 11, 12)

Nr inw. Nb 232 MNW.

Proweniencja. Kolekcja Heleny Radziwiłłowej.

Marmur. Szary, drobnoziarnisty.

Wymiary. Wys. 0,56 m, szer. 0,48 m, gł. 0,23 m.

Stan zachowania. Głowa i biust wykonane z jednego bloku kamienia; tabliczka indeksowa i baza nie należą do rzeźby; uzupełniony fragment płaszcza ze strony lewej poniżej fałdy centralnej.

Bibliografia. CSIR Pologne I, nr 43, pl. 37; Mikocki, *Archeologia Warsz* 37, 1986, p. 75, nr 15; Mikocki, *Kolekcje*, p. 135, nr 16; T. Mikocki, *Collection de la princesse Radziwiłł. Les monuments antiques et antiquisants d'Arcadie et du château de Nieborów* [Archiwum Filologiczne KNoKA PAN], Wrocław 1995, nr 21, fig. 21a-d; M. Muszyńska, in: *Et in Arcadia ego*, p. 120, nr 12.

Opis. Biust ma kształt owalny. Kobieta ubrana jest w tunikę spiętą na prawym ramieniu dwoma guziczkami i pallę, której rąbek zarzucono na lewe ramię. Płaszcz wykonany został w taki sposób, iż oglądający odnosi wrażenie osuwania się szaty z lewego ramienia.

Tył biustu nie został wygładzony – widoczne są liczne ślady dłuta. Jedna z fałd palli na lewym ramieniu w wyraźny sposób odstaje od bryły biustu. Podpórka ma kształt litery X.

Poprzednie datowanie. Rzeźba datowana jest na początek III wieku n.e. (prawdopodobnie lata dwudzieste)³⁰.

Analogie dla biustu. Biusty o owalnym kształcie, ukazujące kobiety ubrane w tunikę i pallę, której skraj zarzucony został na lewe ramię, spotykamy od okresu wczesnoantoninowskiego. Przykład stanowić może portret Rzymianki pochodzący z Cyrenaiki, obecnie przechowywany w British Museum³¹. Cechą wyróżniającą portret nieborowski spośród licznej grupy tego typu biustów jest sposób obróbki jego części tylnej. Bardzo pobiczne opracowanie powierzchni przy użyciu dłuta, pozostawiające liczne zagłębienia i bruzdy, jest charakterystyczne dla biustów okresu Sewerów³². Analogię, odpowiadającą portretowi z Nieborowa zarówno pod względem kształtu biustu, układu szat, jak i sposobu obróbki strony tylnej, stanowi portret Rzymianki z Muzeum Kapitolińskiego³³ datowany na okres średnio-seweriański.

Datowanie na podstawie biustu. Pierwsza ćwierć III wieku n.e.

²⁹ Museo Nuovo Capitolino, nr inw. 203: Fittschen-Zanker III, nr 105.

³⁰ M. Muszyńska, in: *Et in Arcadia Ego*, p. 120.

³¹ British Museum, nr inw. 1468: Rosenbaum, *Cyrenaica*, nr 76.

³² Fittschen-Zanker III, p. 105.

³³ Muzeum Kapitolińskie, nr inw. 681: *ibidem*, nr 148.

7. Biust Orbiany (?) (Muzeum Narodowe w Poznaniu, Zamek w Gołuchowie; fig. 13, 14)

Nr inw. Dep. nr 377.

Proweniencja. Zapewne Rzym, później kolekcja kardynała de Polignac. Następnie kolekcja rodziny Hohenzollernów. Przez krótki okres w Paryżu, a w 1830 roku staje się częścią zbiorów Muzeum w Berlinie. W 1914 roku wysłany do pałacu królewskiego w Poznaniu. W 1945 roku wchodzi w skład zbiorów Muzeum Narodowego w Poznaniu. Obecnie w Zamku w Gołuchowie.

Marmur. Żółto-pomarańczowy, błyszczący, gruboziarnisty; głowa wykonana w marmurze o podobnym kolorze, lecz innej strukturze (drobnoziarnisty).

Wymiary. Wys. 0,37 m, szer. 0,47 m, gł. 0,15 m.

Stan zachowania. Zabytek niemonolityczny; tabliczka indeksowa i baza odlamane, ale prawdopodobnie tworzyły całość. Na białym braku uszkodzeń lub pęknięć.

Bibliografia. Gerhard, *Bildwerke*, nr 231; *Beschreibung Berlin*, nr 459; Bieńkowski, *O popiersiach*, nr 15, fig. 15; Majewski, *Archeologia Warsz* 6, 1955, p. 186, nr 13, fig. 13; CSIR Pologne I, nr 42, pl. 36; K. Fittschen, c.-r., *Gnomon* 47, 1975, p. 797; M. Krumme, in: *Gesichter*, p. 189.

Opis. Biust został obcięty znacznie poniżej klatki piersiowej, dolna krawędź jest zaokrąglona, ręce ukazane do wysokości łokcia. Biust jest płaski i w niewielkim stopniu wydrążony od tyłu. Podpórka posiada typowy kształt przypominający literę X. Rzymianka ubrana jest w spiętą na ramionach tunikę i pallę, którą zarzucono na ramiona. Rąbek płaszczki wywinęto na wysokości lewej piersi tak, iż najpierw skierowany jest on ku górze, potem opada aż do dolnej krawędzi biustu. Fałdy szaty zostały przedstawione w sposób manierystyczny, choć uproszczony.

Poprzednie datowanie. A. Sadurska datuje obiekt na lata 225-230 n.e.³⁴

Analogie dla biustu. Zbliżony układ fałd palli odnaleźć można na białym braku Rzymianki z Głiptoteki Kopenhaskiej³⁵ datowanym na okres Hadriana. Portret ten jest najwcześniejszym przykładem, dla którego stwierdzono występowanie sinusoidalnego ułożenia rąbka płaszczki, aczkolwiek w jego wersji niewykształconej. Biust z Kopenhagi ukazuje natomiast wyraźnie mniejszy fragment klatki piersiowej niż biustu poznański. Najbliższą analogię pod względem kształtu zdaje się stanowić datowany na lata 220-230 n.e. portret Rzymianki z Musée Cantonal d'Archéologie w Neuchâtel³⁶. Sposób ułożenia fałd palli na cytowanym przykładzie nie stanowi jednak bezpośredniego odzwierciedlenia manierystycznego układu fałd wyróżniającego zabytek poznański spośród innych portretów rzymskich.

Datowanie na podstawie biustu. 220 rok – druga połowa III wieku n.e.

³⁴ CSIR Pologne I, p. 44. K. Fittschen widzi także podobieństwo do przedstawień Julii Mamei (K. Fittschen, c.-r., *Gnomon* 47, 1975, p. 797).

³⁵ NCG, nr inw. 1458: Johansen, *Roman Portraits II*, nr 45.

³⁶ Musée cantonal d'archéologie w Neuchâtel: M. Krumme, in: *Gesichter*, nr 79; ostatnio J. Meischner, *Bildnisse der Spätantike. 193-500 Problemfelder die Privatporträts*, Berlin 2001, p. 32, fig. 51.

8. Biust Młodzieńca (Pałac w Wilanowie – lapidarium; fig. 15, 16)

Nr inw. MNW dep. nr 3482 Wil.

Proweniencja. Kupiony zapewne we Włoszech (1785-1786) przez Stanisława Kostkę Potockiego dla jego pałacu w Wilanowie.

Marmur. Biały, drobnoziarnisty.

Wymiary. Wys. 0,36 m, szer. 0,20 m, gł. 0,20 m.

Stan zachowania. Głowa i biust wykonane z jednego bloku kamienia; lekkie obtłuczenia krawędzi.

Bibliografia. J. Starczuk, *Les sculptures antiques de Wilanów*, Eos 33, 1930-1931, p. 565 sq., fig. 8a-b; Reinach, c-r, RA 35, 1932, p. 352; EA 4266, 4267 (Starczuk); B. Tkaczow, *Lapidarium wilanowskie*, Rocznik MNW 14, 1970, p. 476; CSIR Pologne I, nr 11, pl. 9; Kiss, EtTrav 10, 1978, p. 233-250; T. Mikocki, *Kolekcja rzeźb i waz antycznych Stanisława Kostki Potockiego w Wilanowie na tle współczesnych jej zbiorów starożytności w Polsce*, Studia Wilanowskie 8, 1982, p. 71, nr 8, fig. 5; Mikocki, *Archeologia Warsz* 37, 1986, p. 73, nr 1; Mikocki, *Kolekcje*, p. 130, nr 8, fig. 22.

Opis. Biust ukazuje wąski, nieco wydłużony wycinek torsu ucięty powyżej mięśnia piersiowego; barków i ramion nie przedstawiono. Podpórka posiada kształt trójkątny (widok z boku).

Poprzednie datowanie. Z. Kiss datuje zabytek na okres Nerona, identyfikując przedstawienie z młodzieńczym portretem cesarza³⁷.

Analogie dla biustu. W porównaniu z większością biustów julijsko-klaudyjskich (por. np. z biustem mężczyzny z Ny Carlsberg Glyptotek³⁸ datowanym na okres klaudyjski) zabytek wilanowski posiada kształt nieco wydłużony. Niemniej znane są obiekty o kształcie zbliżonym. Przykład stanowić może biust Agryppy Postumusa(?) z Museo Capitolino³⁹, datowany na okres późnoaugustejski. Obydwa porównywane zabytki posiadają także w identyczny sposób uformowaną podpórkę, typową dla biustów julijsko-klaudyjskich. Wydłużony wycinek klatki piersiowej charakteryzuje także portret z Luwru⁴⁰, datowany – analogicznie do zabytku z Wilanowa – na okres Nerona. Kształt podpórki biustu z Luwru jest natomiast różny od naszego zabytku.

Datowanie na podstawie biustu. Okres panowania Tyberiusza–po schylek czasów Nerona.

9. Biust Młodzieńca (Muzeum Narodowe w Warszawie; fig. 17, 18)

Nr inw. MNW 198720.

Proweniencja. Kupiony przez Fritza von Farenheida dla jego kolekcji w Beynuhnen. W roku 1946 wchodzi w skład zbiorów MNW.

Marmur. Część antyczna: szarawy, miejscami błyszczące punkty.

³⁷ Kiss, EtTrav 10, 1978, p. 233-250.

³⁸ NCG, nr inw. 2803; Johansen, *Roman Portraits I*, nr 96.

³⁹ Muzeum Kapitołińskie, nr inw. 422; Fittschen-Zanker I, nr 21.

⁴⁰ Muzeum Luwru, nr inw. Ma 1153; Kersauson I, nr 104.

Wymiary. Wys. 0,54 m, szer. 0,28 m (część antyczna), gł. 0,14 m.

Stan zachowania. Prawa strona biustu dorobiona w okresie nowożytnym. W części antycznej odlamany fragment lewego ramienia i lewy dolny róg biustu, wtórnie uzupełniony. Tabliczka indeksowa i cokół dodane w czasach nowożytnych.

Bibliografia. Schweitzer, *Ostpreussen*, nr 13, pl. 30; G. Lippold, c.-r., *Gnomon* 7, 1931, p. 233; EA 4393, 4394 (Greifenhagen); G. Daltrop, *Die stadtrömischen männlichen Privatbildnisse trajanischer und hadrianischer Zeit*, Münster 1958, p. 113, sub „Beynuhen”; CSIR Pologne I, nr 24, pl. 21; K. Fittschen, c.-r., *Gnomon* 47, 1975, p. 796; H. Meyer, *Antinoos. Die archäologischen Denkmäler unter Einbeziehung des numismatischen Materials sowie der literarischen Nachrichten*, München 1991, p. 238, n. 14; H.R. Goette, c.-r., *AM* 104, 1989, p. 216, nr 14; Fittschen, *Prinzenbildnisse*, p. 81, nr 10, pl. 132; Mikocki, in: *Antiquitates Prussiae*, p. 43, nr IV, pl. 2d.

Opis. Rzeźba przedstawiała pierwotnie nagi biust młodego mężczyzny. W okresie nowożytnym (w sposób nieprawidłowy) dorobiono prawą część biustu, umieszczając na prawym ramieniu rąbek płaszcza występujący w starożytności zawsze po stronie przeciwnej. Biust ucięty został na wysokości mięśnia piersiowego; pierwotna długość ukazanego fragmentu ramienia nie jest znana, ponieważ zostało ono odlamane. Wzdłuż osi biustu widoczne jest pionowe wgłębienie.

Poprzednie datowanie. K. Fittschen datuje zabytek na lata 130-140⁴¹, nie identyfikując przedstawienia z portretem Antinosa.

Analogie dla biustu. Przedstawienia nagich biustów męskich występują już od okresu Republiki i pod względem ikonografii reprezentują typ najwcześniejszy. Niestety, zarówno prawe, jak i lewe ramię, których długość miałyby zasadnicze znaczenie dla datowania naszego zabytku – zostały uszkodzone. Obecny kształt ramion nawiązuje do przedstawień późnotrajanowskich lub hadrianowskich. Najbliższe analogie pod względem sposobu przedstawienia ramion i kształtu przedniej strony biustu stanowią: portret Rzymianina z Ny Carlsberg Glyptotek⁴² datowany na okres Hadriana, jak też biust z kolekcji w Ince Blundell Hall⁴³. Podobny kształt posiada także biust mężczyzny z Muzeum Archeologicznego w Wenecji, datowany na 140 rok n.e.⁴⁴ Portrety okresu Antoninów w przeważającej części ucięte są wyraźnie poniżej mięśnia piersiowego, tym samym odbiegając od omawianego schematu (np. biust z Pawłowska datowany na lata 140-160⁴⁵).

Nowożytna sztukówka jest w dwójnasób nieprawidłowa. Jak już wspomniano, w wypadku kiedy płaszcz – niezależnie od jego charakteru – zarzucony był tylko na jedno ramię, zawsze była to strona lewa biustu. Ponadto płaszcz przedstawiony przez nowożytnego restauratora charakterystyczny jest dla portretów filozofów (patrz np.

⁴¹ Fittschen, *Prinzenbildnisse*, p. 80-81.

⁴² NCG: Johansen, *Roman Portraits II*, nr 57 i 58.

⁴³ Fejfer, *Ince*, nr 28.

⁴⁴ Muzeum Archeologiczne w Wenecji, nr inw. 234; G. Traversari, *Museo Archeologico di Venezia. I Ritratti*, Roma 1968, nr 45.

⁴⁵ Pawłowski, nr inw. 208-VIII; Fittschen, *Prinzenbildnisse*, p. 91, nr 85.

biust Demostenesa z Museo Chiaramonti⁴⁶) lub osób prywatnych, pragnących podkreślić pozycję intelektualną, rzadko natomiast występuje na przedstawieniach młodych mężczyzn.

Datowanie na podstawie biustu. Koniec okresu Trajana–początek okresu Hadriana.

10. Biust młodego mężczyzny (Muzeum Narodowe w Warszawie; fig. 19, 20)

Nr inw. MNW 147095.

Proweniencja. Przywieziony z Włoch do Polski przez Annę z Tyszkiewiczów Potocką w latach dwudziestych XIX wieku i umieszczony w jej pałacu w Jabłonie. W 1945 roku staje się częścią zbiorów MNW.

Marmur. Szarawy.

Wymiary. Wys. 0,33 m, szer. antycznego fragmentu 0,12 m, gł. 13 m.

Stan zachowania. Głowa i biust wykonane z jednego bloku kamienia, tabliczka indeksowa i cokół dodane w czasach nowożytnych (zachował się kilkumilimetrowy fragment oryginalnej tabliczki indeksowej). Jedynie środkowa część biustu jest antyczna, prawe ramię i lewą stronę biustu dorobiono w okresie nowożytnym. Podpórka z tyłu zachowana fragmentarycznie.

Bibliografia. CSIR Pologne I, nr 27, pl. 24; Mórawska, *Jabłonna*, nr 30, fig. 86; Mikocki, *ArcheologiaWarsz* 37, 1986, p. 80, nr 29; Mikocki, *Kolekcje*, p. 150, nr 12, fig. 71; Łuszczewska, *Meander* 52, 1997, p. 284, nr 1.

Opis. Zabytek został poprawnie zrekonstruowany w okresie nowożytnym. Antyczna część biustu ukazuje fragment nagiego torsu uciętego wyraźnie poniżej mięśnia piersiowego (uwypuklonego poprzez podcięcie). Plastycznie zaznaczono obojczyk, tchawicę i brodawki piersiowe.

Poprzednie datowanie. A. Sadurska datuje zabytek na lata 130-140⁴⁷.

Analogie dla biustu. Nagie biusty męskie były już wzmiankowane powyżej⁴⁸. Zaznaczyć należy, iż biusty o wyraźnie uwypuklonych mięśniach piersiowych, których dolna krawędź przebiega kilka centymetrów poniżej i stanowi linię prostą, są charakterystyczne zwłaszcza dla obiektów hadrianowskich; przykład stanowią dwa biusty z Museo Chiaramonti⁴⁹. Podobne przykłady występują także w okresie Antoninów, lecz wtedy zazwyczaj przedstawiony był większy fragment tułowia zakończony linią półokrągłą (patrz np. portret z Pawłowska⁵⁰); biusty te różnią się również długością ramienia (porównaj biust warszawski z zabytkiem z Drezna⁵¹).

Datowanie na podstawie biustu. Okres Hadriana.

⁴⁶ Muzea Watykańskie, Museo Chiaramonti: MChiaramonti, pl. 42-43.

⁴⁷ CSIR Pologne I, p. 34.

⁴⁸ Zobacz wyżej, Katalog: nr 9.

⁴⁹ Muzea Watykańskie, Museo Chiaramonti: MChiaramonti, pl. 508.

⁵⁰ Pawłowski, nr inw. 208-VIII: Fittschen, *Prinzenbildnisse*, p. 91, nr 85.

⁵¹ Staatliche Skulpturensammlung w Dreźnie, nr inw. 390: *ibidem*, p. 104, nr 145.

11. Biust Rzymianina (Muzeum Narodowe w Warszawie; **fig. 21, 22**)

Nr inw. MNW 199425.

Proweniencja. Przewieziony z Jeleniej Góry do MNW w 1948 roku.

Marmur. Żółtawy.

Wymiary. Wys. 0,42 m, szer. 0,62 m (łącznie z częścią nowożytną), gł. 0,20 m.

Stan zachowania. Zabytek niemonolityczny; tabliczka indeksowa i cokół dodane w czasach nowożytnych. Prawa strona biustu nowożytna. Liczne ślady pęknięć i uzupełnień. Frędzle i lewy róg doklejone, ale być może wykonane z tego samego materiału; w partii frędzli widoczne nieliczne ślady świdra punktowego.

Bibliografia. CSIR Pologne I, nr 26, pl. 23; Fittschen, c-r, *Gnomon* 47, 1975, p. 795.

Opis. Rzeźba pierwotnie ukazywała biust mężczyzny ubranego w tunikę i *paludamentum*, którego skraj zarzucono na lewe ramię. Fałdy płaszczka są płaskie i płytko modelowane przy użyciu dłuta. W okresie nowożytnym prawa strona biustu została nieprawidłowo zrekonstruowana: fałdy płaszczka biegnące przez pierś powinny być zostać zebrane na prawym ramieniu i spięte fibułą. Tył biustu został pobieżnie opracowany w części antycznej. Partię nowożytną zrekonstruowano w sposób bardzo niestaranny, nie odtwarzając wydrążenia typowego dla biustów rzymskich. Podpórka (należąca do części antycznej) jest wyodrębniona i posiada kształt kolumnienki.

Poprzednie datowanie. A. Sadurska datuje obiekt na lata 120-140⁵².

Analogie dla biustu. Schemat ikonograficzny reprezentowany przez omawiany zabytek pojawia się w okresie Antoninów. Przykład stanowić mogą liczne portrety książęce datowane na lata czterdzieste II wieku i później (np. portrety Marka Aureliusza i Kommodusa z Museo Capitolino⁵³), jak też portrety prywatne (np. biust datowany na 145 rok, dziś w muzeum w Bostonie⁵⁴ lub zabytek z ok. 160 roku w zbiorach prywatnych w Szwajcarii⁵⁵). Kształt biustu, rozbudowany u dołu i szeroki w ramionach, zdaje się wskazywać na okres nieco późniejszy: podobny kształt posiada np. biust Karakalli z Museo Capitolino⁵⁶. Frędzle występujące jako element dekoracyjny pojawiają się już na portretach Antoninusa Piusa i spotykane są na wielu biustach zarówno antoninowskich, jak i seweriańskich.

Datowanie na podstawie biustu. Druga połowa II wieku n.e.

12. Biust Hadriana (Muzeum Narodowe w Poznaniu; **fig. 23-24**)

Nr inw. MNP A 602.

Proweniencja. Zapewne Rzym, później w kolekcji kardynała M. de Polignac, następnie własność rodziny Hohenzollernów. Przez krótki okres w Paryżu, a w 1830 roku staje się częścią zbiorów Muzeum w Berlinie. W 1914 roku wysłany do pałacu

⁵² CSIR Pologne I, p. 33.

⁵³ Museum Kapitolińskie, nr inw. 279 i 454; Fittschen-Zanker I, nr 61 i 74.

⁵⁴ Museum of Fine Arts, Boston, nr inw. 24.419; M.B. Comstock., C. Vermeule., *Sculpture in Stone. The Greek, Roman and Etruscan collection of the Museum of Fine Arts Boston*, Boston 1976, nr 359.

⁵⁵ Kolekcja prywatna w Szwajcarii, nr inw. brak; K. Huber, in: *Gesichter*, nr 62.

⁵⁶ Museum Kapitolińskie, nr inw. 465; Fittschen-Zanker I, nr 94.

królewskiego w Poznaniu. W 1945 roku wchodzi w skład zbiorów Muzeum Narodowego w Poznaniu.

M a r m u r . Faktura i kolor różne dla wszystkich antycznych fragmentów.

W y m i a r y . Brak jest wymiarów poszczególnych fragmentów.

St a n z a c h o w a n i a . Zabytek niemonolityczny; biust składa się z 5 fragmentów antycznych pochodzących z różnych obiektów i z osiemnastowiecznych uzupełnień.

Bibliografia. Oesterreich, *Description*, nr 87; Gerhard, *Bildwerke*, nr 200; *Beschreibung Berlin*, nr 357; Bieńkowski, *O popiersiach*, nr VI; Sadurska, *ArcheologiaWarsz* 27, 1976, p. 86; Wujewski, *ArcheologiaWarsz* 31, 1980, p. 90-91; Mikocki, *JdI* 107, 1992, p. 212, pl. 83.1-2; G. Wiatr, *Problematyka konserwatorska marmurowego popiersia cesarza Hadriana z antycznej kolekcji ratusza w Poznaniu*, in: T. Korzeniowski ed., *Studenci o konserwacji*, vol. 1. *Materiały I Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej Studentów Konserwacji Zabytków. Toruń, 24-27 lutego 1999 r.*, Toruń 1999, p. 171-174, fig. 1-12; L. Merunowicz, *Przedstawienia Hadriana w zbiorach polskich, praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. Tomasza Mikockiego*, Warszawa 2001 (maszynopis w IA UW).

O p i s . Biust jest wynikiem pracy nowożytnego restauratora. Fragmenty antyczne:

1. tunika, fragment pancerza, *paludamentum* – brak świdra; tył wydrążony; podpórka w kształcie X (**fig. 24.1**);
2. fragment *paludamentum* z frędzlami – brak świdra; lekko wklęsły od tyłu (**fig. 24.2**);
3. tunika i *paludamentum* – brak świdra; lekko wklęsły od tyłu (**fig. 24.3**);
4. górna część głowy (**fig. 24.4**);
5. szyja (**fig. 24.5**)

Poprzednie datowanie. T. Wujewski określa rzeźbę jako barokowe *pasticcio*⁵⁷.

Analogie dla biustu. Biust w swojej obecnej postaci nawiązuje (w nieco nieudolny sposób) do przedstawień Marka Aureliusza: płaszcz, spięty na prawym ramieniu fibułą, przerzucony jest ponownie przez lewe ramię; „klapa” nie posiada sznurowania. Daleką analogię stanowić może biust Marka Aureliusza z Muzeum Kapitońskiego⁵⁸. Zabytek odbiega od biustów Hadriana jedynie poprzez sposób drapowania płaszcza: biusty hadrianowskie również pozbawione są sznurowania, natomiast *paludamentum* zarzucone jest jedynie na lewe ramię, nie okalając całej postaci (np. biust Hadriana z kolekcji w Blenheim Palace⁵⁹).

Datowanie na podstawie biustu. Nowożytne (osiemnastowieczne) *pasticcio* z wykorzystaniem fragmentów biustu antoninowskiego (połączonego z antyczną głową Hadriana).

⁵⁷ Wujewski, *ArcheologiaWarsz* 31, 1980, p. 91.

⁵⁸ Museum Kapitońskie, nr inw. 448: Fittschen-Zanker I, nr 69.

⁵⁹ Kolekcja w Blenheim Palace, brak nr inw.: A. Scholl, *Die antiken Skulpturen in Farnborough Hall sowie in Altrop House, Blenheim Palace, Lyme Park und Penrice Castle* [MAR XXIII = CSIR Great Britain III, 7], Mainz am Rhein 1995, nr B4.

13. Biust Kommodusa (Muzeum Narodowe w Poznaniu, Zamek w Gołuchowie; fig. 25, 26)

Nr inw. MNP Dep. 373.

Proweniencja. Zapewne Rzym, później kolekcja kardynała M. de Polignac. Następnie własność rodziny Hohenzollernów. Przez krótki okres w Paryżu, a w 1830 roku staje się częścią zbiorów berlińskich. W 1914 roku wysłany do pałacu królewskiego w Poznaniu. W roku 1945 wchodzi w skład zbiorów Muzeum Narodowego w Poznaniu – obecnie w Zamku w Gołuchowie.

Marmur. Szarawo-żółty, drobnoziarnisty.

Wymiary. Wys. głowy i biustu 0,78 m, wys. bazy 0,215 m, szer. 0,565 m, gł. 0,22 m.

Stan zachowania. Zabytek monolityczny, łącznie z tabliczką indeksową i cokolem. Doklejony (lecz należący) fragment ramienia z lewej strony; uzupełniona fibula.

Bibliografia. L. Krüger, *Antiquités dans la collection de S.M. le roi de Prusse*, vol. 2, Danzig 1772, fig. 9; Oesterreich, *Description*, nr 97; Gerhard, *Bildwerke*, nr 215; *Beschreibung Berlin*, nr 375; Bernoulli, II 2, p.171, nr 77; Bieńkowski, *O popiersiach*, nr 10, fig. 10; M. Wegner, *Die Herrscherbildnisse in antoninischer Zeit* [Das römische Herrscherbild II,4], Berlin 1939, p. 189; Majewski, *Archeologia Warsz* 6, 1955, p. 189, nr 9, fig. 9; CSIR Pologne I, nr 33, pl. 29; Mikocki, *JdI* 107, 1992, p. 212, pl. 83.3-4.

Opis. Cesarz ubrany jest w tunikę, pancerz i *paludamentum* spięte na prawym ramieniu fibulą. Płaszcz zakrywa całą przednią stronę biustu – widoczny jest jedynie rąbek tuniki, naramiennik i bardzo wąski pasek pancerza u dołu. Tył biustu jest wydrążony i posiada podporę w kształcie litery X.

Poprzednie datowanie. A. Sadurska datuje zabytek na lata 185-192⁶⁰.

Analogie dla biustu. Wydaje się, iż biust pancerzowy okryty *paludamentum* wszedł w użycie wraz z początkiem dynastii Antoninów. Płaszcz mógł zakrywać pierś niemal zupełnie (zbliżony układ fałd z przodu posiada młodzieńczy biust Marka Aureliusza datowany na lata czterdzieste) lub też zakrywać jedynie lewą jej część, odsłaniając „sznurowanie klapy” pancerza. Na części obiektów powstałych za panowania Antoninusa Piusa zauważyć można, iż naramiennik zakrywa cały przedstawiony fragment ramienia (cecha ta charakteryzuje obiekt poznański), natomiast już na portretach Marka Aureliusza mały fragment ramienia staje się widoczny. Nadmienić należy, iż większość zabytków datowanych na okres Antoninów posiada, w odróżnieniu od omawianego biustu, dodatkową fałdę widoczną na lewym ramieniu (patrz np. biust Antoninusa Piusa z Muzeum Kapitolińskiego⁶¹).

Biust poznański cechują dwa elementy nietypowe. Pierwszy określa go jako zabytek antyczny pochodzenia małoazjatyckiego, drugi natomiast przemawiałby za datowaniem obiektu na okres nowożytny. Niespotykane jest bowiem na przedstawieniach antycznych pozostawienie małego, nieregularnego paska oddzielającego dolny skraj *paludamentum* od tabliczki indeksowej. Jest to wyraźny błąd rzeźbiarza, zastanawia-

⁶⁰ CSIR Pologne I, p. 37-38.

⁶¹ Museum Kapitolińskie, nr inw. 446; Fittschen-Zanker, nr 59.

jący zwłaszcza w wypadku warsztatu wykonującego zlecenia cesarskie. Drugim interesującym elementem, charakteryzującym nasz obiekt, jest nieobrobiona bryła marmuru widoczna z tyłu u nasady szyi. Podobne bryły występują na niektórych rzeźbach z Azji Mniejszej lub Afryki Północnej⁶², czasem, choć bardzo rzadko, na zabytkach z zachodniej części cesarstwa⁶³. Istnienie opisywanego elementu wydaje się potwierdzać antyczne datowanie obiektu, gdyż jest mało prawdopodobne, ażeby nowożytny fałszerz, imitujący przecież dzieła znajdujące we Włoszech, był zaznajomiony z techniką stosowaną w jednej z prowincji⁶⁴.

Datowanie na podstawie biustu. Schemat najczęściej stosowany w początku okresu Antoninów, choć znane są także nieliczne późniejsze przykłady.

14. Biust Rzymianina (Muzeum Narodowe w Poznaniu – Ratusz; fig. 27, 28)

N r i n w . MNP A 600.

Proweniencja. Zapewne Rzym, później kolekcja kardynała de Polignac. Następnie własność rodziny Hohenzollernów. Przez krótki okres w Paryżu, a w roku 1830 staje się częścią zbiorów Muzeum w Berlinie. W 1914 roku wysłany do pałacu królewskiego w Poznaniu. W 1945 roku wchodzi w skład zbiorów Muzeum Narodowego w Poznaniu. Obecnie eksponowany w ratuszu poznańskim.

Marmur. Siny, drobnoziarnisty.

Wymiary. Wys. 0,43 m (bez głowy), szer. 0,60 m, gł. 0,25 m.

Stan zachowania. Biust niemonolityczny; tabliczka indeksowa i cokół dodane w czasach nowożytnych. Liczne ubytki i uzupełnienia; wtórnie dodane fibula i fałda płaszczka widoczna za plecami, jak też część lewego ramienia.

Bibliografia. Oesterreich, *Description*; Gerhard, *Bildwerke*; Beschreibung, nr 1341; Bienkowski, *O popiersiach*, nr XVIII; CSIR Pologne I, nr 51, pl. 42; Sadurska, *ArcheologiaWarsz* 27, 1976, p. 86; Wujewski, *ArcheologiaWarsz* 31, 1980, p. 82-84.

Poprzednie datowanie. A. Sadurska datuje biust na drugą połowę II wieku n.e.⁶⁵

Opis. Mężczyzna ubrany jest w tunikę, pancerz i *paludamentum* spięte na prawym ramieniu fibulą. Skraj płaszczka, dekorowany frędzlami posiadającymi liczne ślady świdra punktowego, zarzucono na lewe ramię. Widoczna jest część prawej „kłapy” wraz ze „sznurowaniem”. Prawy naramiennik u nasady ramienia dekoruje wypustka; paski naramiennika ukazane w sposób niestatyczny. Zaznaczono obrys prawej brodawki piersiowej.

Analogie dla biustu. Układ fałd płaszczka odsłaniający część „kłapy” typowy jest dla okresu Marka Aureliusza, z tym, iż większość przedstawień tego władcy nie posiada „sznurowania” łączącego „kłapy” z pancerzem. „Sznurowanie” to natomiast

⁶² J. Inan, E. Alföldi-Rosenbaum, *Römische und frühbyzantinische Porträtplastik aus der Türkei. Neue Funde*, Mainz am Rhein 1979, p. 3.

⁶³ H.-R. Goette, *Studien zur römischen Togadarstellungen* [Beiträge zur Erschließung hellenistischer und kaiserzeitlicher Skulptur und Architektur 10], Mainz am Rhein 1990, p. 53, n. 274; Fittschen-Zanker III, p. 23.

⁶⁴ Fejfer, *Ince*, p. 32.

⁶⁵ CSIR Pologne I, p. 50.

pojawia się często na biustach Lucjusza Werusa (patrz np. dwa portrety w Luwrze⁶⁶, z których jeden posiada identyczny typ „sznurowania”); analogiczne rozwiązania spotykamy też później (np. na portrecie Septymiusza Sewera z Luwru⁶⁷). Frędzle dekorujące *paludamentum* występują zarówno w okresie Antoninów jak i Sewerów. Zbliżony sposób opracowania frędzli widzimy np. na biuście Antoninusa Piusa z British Museum⁶⁸. Bardzo rzadki element dekoracyjny stanowi wypustka widoczna u nasady naramiennika. Jej uproszczoną wersję odnaleźć można na portrecie Septymiusza Sewera z Museo Nazionale Romano⁶⁹.

Datowanie na podstawie biustu. Na podstawie stylu i sposobu obróbki biust określić możemy jako nowożytną kopię antycznego zabytku datowanego na okres Antoninów lub Sewerów.

15. Biust Rzymianina (Muzeum Narodowe w Poznaniu – Ratusz; fig. 29, 30)

N r i n w. MNP A 601.

Proweniencja. Zapewne Rzym, później kolekcja kardynała de Polignac. Następnie własność rodziny Hohenzollernów. Przez krótki okres w Paryżu, a w roku 1830 staje się częścią zbiorów Muzeum w Berlinie. W 1914 roku wysłany do pałacu królewskiego w Poznaniu. W 1945 roku wchodzi w skład zbiorów Muzeum Narodowego w Poznaniu. Obecnie eksponowany w ratuszu poznańskim.

M a r m u r. Siny, drobnoziarnisty.

W y m i a r y. Wys. 0,425 m, szer. 0,61 m, gł. 0,28 m.

S t a n z a c h o w a n i a. Głowa i baza nowożytnie; bardzo zły stan zachowania, liczne pęknięcia i uzupełnienia – znaczna część sinusa nowożytna.

B i b l i o g r a f i a. Oesterreich, *Description*, p. 15, nr 114; Gerhard, *Bildwerke*, nr 177; *Beschreibung Berlin*, nr 1343; Bieńkowski, *O popiersiach*, nr XVII; Majewski, *ArcheologiaWarsz* 6, 1955 (1957), p. 186; Sadurska, *ArcheologiaWarsz* 27, 1976, p. 86; Wujewski, *ArcheologiaWarsz* 31, 1980, p. 86-87.

O p i s. Biust ukazuje mężczyznę ubranego w tunikę i togę zwaną *contabulata*. *Contabulatio* ma swój początek na wysokości prawej piersi i składa się z czterech fałd materiału (czyli posiada trzy żłobki, zarówno u góry jak i u dołu). Tylna podpórka przypomina kształtem literę X.

P o p r z e d n i e d a t o w a n i e. T. Wujewski, opierając się na opinii A. Conze i P. Bieńkowskiego stwierdza, iż głowę wykonano w okresie nowożytnym, biust natomiast jest oryginałem z III wieku n.e., jedynie nieznacznie zmienionym w wyniku restauracji⁷⁰.

A n a l o g i e d l a b i u s t u. *Toga contabulata* rozpowszechniona została przez cesarza Aleksandra Sewera i aż do czasów Konstantyna Wielkiego układ fałd nie uległ

⁶⁶ Muzeum Luwru, nr inw. Ma 1101, też Ma 1091; Kersauson II, nr 117 i 119.

⁶⁷ Muzeum Luwru, nr inw. Ma 1120: *ibidem*, nr 163.

⁶⁸ British Museum, nr inw. 1463; Rosenbaum, *Cyrenaica*, nr 46.

⁶⁹ MNR, nr inw. 345; V. Picciotti Giometti, in: A. Giuliano ed., *Museo Nazionale Romano. Le Sculture*, vol. I.1, Roma 1979, nr 195.

⁷⁰ Wujewski, *ArcheologiaWarsz* 31, 1980, p. 87.

większym zmianom. Charakterystyczną cechą zabytku poznańskiego jest sposób uformowania *umbo*: jego początek przesunięty jest spod prawej pachy w stronę środka. Podobne rozwiązanie znajdujemy np. na biuście Aleksandra Sewera datowanym na lata 226-235⁷¹. Nadmienić należy, iż o kilka lat wcześniejszy biust portretowy tego cesarza z Museo Capitolino⁷² posiada *umbo* „wyrastające” spod pachy, co wskazywałoby na współwystępowanie obydwu form *umbo*.

Najbliższą analogię dla poznańskiego zabytku stanowi biust Rzymianina z Muzeum Luwru datowany na lata 250- 270 n.e.⁷³ K. de Kersauson jest zdania, iż liczne małe fałdy widoczne pod prawą pachą biustu, charakteryzujące także zabytek poznański, typowe są dla biustów datowanych na drugą i trzecią ćwierć III wieku n.e.⁷⁴ Z powodu znikomej ilości dobrze zachowanych przykładów, wnioski francuskiej badaczki nie wydają się przekonujące.

Datowanie na podstawie biustu. Druga ćwierć–koniec III wieku n.e.

16. Biust Liktora (Muzeum Narodowe w Warszawie; fig. 31, 32)

Nr inw. MNW 147463.

Proweniencja. Przywieziony do Polski przez Annę z Tyszkiewiczów Potocką i umieszczony w jej pałacu w Jabłonie. W 1945 roku staje się własnością MNW.

Marmur. Szarawy.

Wymiary. Wys. 0,44 m, szer. 0,36 m, gł. 0,16 m.

Stan zachowania. Głowa i biust wykonane z jednego bloku kamienia; powierzchnia zniszczona, brakuje fragmentu lewego ramienia.

Bibliografia. CSIR I Pologne, nr 37, pl. 32; Mórawska, *Jablonna*, p. 184; Mikocki, *Kolekcje*, p. 150, nr 13; Łuszczewska, *Meander* 52, 1997, p. 284; M. Muszyńska, *Przedstawienie liktora ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie*, *Światowit* 3 (44), fasc. A, 2001 (2002), p. 157-164, pl. 81-86.

Opis. Mężczyzna ubrany jest w płaszcz typu *sagum* spięty centralnie przy pomocy niewyraźnie przedstawionej fibuli.

Obiekt wydaje się nieproporcjonalny: mimo iż ramiona ucięte są wysoko, biust jest szeroki w barkach, a przedstawiony fragment torsu sięga wyraźnie poniżej mięśnia piersiowego.

Biust oglądany z profilu jest zupełnie płaski - nie posiada lekko wypukłej linii charakterystycznej dla tego typu zabytków. Tylna podpórka biustu jest słabo wyodrębniona z tła i zwęża się ku górze.

Poprzednie datowanie. A. Sadurska datuje obiekt na lata 190-225⁷⁵.

Analogie dla biustu. Z powodu nietypowych proporcji (zbyt krótkie ramię w stosunku do długości torsu), nieprawidłowego kształtu podpory i małej głębokości biust wydaje się być przerobiony z wysokiego reliefu.

⁷¹ Galeria Uffizi, nr inw. 1914, 245; Fittschen-Zanker I, p. 119, replika nr 14.

⁷² *Ibidem*, nr 99.

⁷³ Muzeum Luwru, nr inw. Ma 1014; Kersauson II, nr 238.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 502.

⁷⁵ CSIR Pologne I, p. 40.

Brak jest bliskich analogii. Jedyнным znanym autorce biustem przedstawiającym liktora jest zabytek z Ermitażu⁷⁶ datowany na okres Trajana, o zupełnie innym kształcie niż obiekt warszawski.

Najbliższe paralele odnaleźć można wśród reliefów historycznych, na których pojawiają się postaci liktorów towarzyszące przedstawieniom cesarzy lub innych urzędników państwowych wysokiej rangi. Bardzo podobna postać liktora, zarówno pod względem fryzury, jak i układu szat, widnieje na tzw. fryzie B z Kancelarii Papieskiej⁷⁷; zbliżone przedstawienie zobaczyć można na reliefie z Villa G. Titoni w La Manziana⁷⁸ (na cytowanych przykładach liktorzy trzymają w rękach atrybut w postaci *fascēs*, którego brak na obiekcie z Jabłonny).

Datowanie na podstawie biustu. W związku z tym, iż biust został zapewne przerobiony z reliefu, zabytek datować można tylko na podstawie analogii pełnopostaciowych na okres flawijski lub początek okresu Trajana.

Analiza zebranego materiału, poprzez porównanie tradycyjnego datowania z datowaniem ustalonym przy wykorzystaniu proponowanej przez autorkę typologii popiersi, pozwoliła na wyciągnięcie następujących wniosków:

A. W trzech przypadkach uściślono datowanie (Katalog: nr 3, 6, 10). Zaznaczmy jednak, iż w kilku przypadkach datowanie na podstawie typu biustu portretowego było mniej precyzyjne niż datowanie na podstawie innych, tradycyjnie stosowanych kryteriów datowania rzeźby, jak: fryzura, kształtowanie galki ocznej, styl, kryteria techniczne (np. rodzaj dłuta, świder) lub ikonograficzne.

B. W jednym przypadku stwierdzono, iż zabytek, uważany dotychczas za antyczny, wykonany został prawdopodobnie w okresie nowożytnym (Katalog: nr 2).

C. W jednym przypadku stwierdzono, iż zabytek przerobiony został z reliefu i zaproponowano datowanie o sto lat wcześniejsze (Katalog: nr 16).

D. W kilku przypadkach stwierdzono nieprawidłowość wstawek konserwatorskich (Katalog: nr 9, 11, 12).

Powyższe uściślenia wykazują przydatność opracowania pełnej typologii rzymskich biustów portretowych. Takie opracowanie byłoby pożytecznym narzędziem dla autorów analiz zabytków zachowanych niekompletnie, zabytków wątpliwych i takich, w przypadku których tradycyjne narzędzia datowania zawodzą.

⁷⁶ Muzeum Ermitażu, nr inw. A422: A. Vostchinina, *Le portrait romain. Musée de L'Ermitage*, Leningrad 1974, nr 30.

⁷⁷ G.M. Koepfel, *Die historischen Reliefs der römischen Kaiserzeit. Stadtrömische Denkmäler unbekannter Bauzugehörigkeit aus flavier Zeit*, BJB 184, 1984, p. 31, nr 8, fig. 12.10.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 43, nr 16, fig. 23.

Skróty użyte w artykuleBartman, *Livia*E. Bartman, *Imaging the Imperial Women in Augustan Rome*, Cambridge 1999.

Bernoulli I-III

J.J. Bernoulli, *Römische Ikonographie*, vol. I-III, Berlin-Stuttgart 1882-1899.*Beschreibung Berlin*[A. Conze], *Königliche Museen zu Berlin. Beschreibung der antiken Skulpturen mit Ausschluss der Pergamenischen Fundstücke*, Berlin 1891.Bieńkowski, *Historia*P. Bieńkowski, *Historia kształtów biustu starożytnego*, Kraków 1895.Bieńkowski, *O popiersiach*P. Bieńkowski, *O popiersiach cesarów rzymskich na Zamku w Poznaniu*, Prace Komisji Historii Sztuki, vol. I, fasc. 2, [Poznań] 1923.

BJb

Bonner Jahrbücher des Rheinischen Landesmuseums, Bonn.

Blümel, *Römische Bildnisse*C. Blümel, *Römische Bildnisse* [Staatliche Museen zu Berlin. Katalog der Sammlung antiker Skulpturen], Berlin 1933.Boschung-Hesberg-Linfert, *Chatsworth*D. Boschung, H. von Hesberg, A. Linfert, *Die antiken Skulpturen in Chatsworth sowie in Dunham Massey und Withington Hall* [MAR XXVI = CSIR Great Britain III, 8], Mainz am Rhein 1997.

CSIR Pologne I

A. Sadurska, *Les portraits romains dans les collections polonaises* [CSIR Pologne, vol. I], Warszawa 1972.

CSIR Pologne III.1

T. Mikocki et al., *Les sculptures mythologiques et décoratives dans les collections polonaises* [CSIR Pologne, vol. III.1], Warszawa 1994 (1995).

EA

P. Arndt, W. Amelung, *Photographische Einzelaufnahmen antiker Skulpturen*, München.*Et in Arcadia ego*T. Mikocki, W. Piwkowski eds, *Et in Arcadia ego. Muzeum Książny Heleny Radziwiłłowej. Katalog wystawy w Świątyni Diany w Arkadii maj-wrzesień 2001*, Warszawa 2001.Fejfer, *Ince*J. Fejfer, *The Ince Blundell Collection of Classical Sculpture*, vol. 1. *The Portraits*, fasc. 2. *The Roman Male Portraits*, Liverpool 1997.

Fittschen, *Prinzenbildnisse*

K. Fittschen, *Prinzenbildnisse antoninischer Zeit* [Beiträge zur Erschließung hellenistischer und kaiserzeitlicher Skulptur und Architektur 18], Mainz am Rhein 1999.

Fittschen-Zanker I-III

K. Fittschen, P. Zanker, *Katalog der römischen Porträts in den Capitolinischen Museen und den anderen Sammlungen der Stadt Rom*, vol. I, *Kaiser und Prinzenbildnisse* [Beiträge zur Erschließung hellenistischer und kaiserzeitlicher Skulptur und Architektur 3], Mainz am Rhein 1985, vol. III, *Kaiserinnen und Prinzessinnenbildnisse Frauenporträts* [Beiträge zur Erschließung hellenistischer und kaiserzeitlicher Skulptur und Architektur 5], Mainz am Rhein 1983.

Gerhard, *Bildwerke*

E. Gerhard, *Berlins antike Bildwerke*, Berlin 1836.

Gesichter

H. Jucker, D. Willers eds, *Gesichter. Griechische und römische Bildnisse aus Schweizer Besitz. Ausstellung im Bernischen Historischen Museum vom 6. November 1982 bis 6. Februar 1983*, Bern 1983.

Johansen, *Roman Portraits* I-III

F. Johansen, *Catalogue. Roman Portraits. Ny Carlsberg Glyptotek*, vol. I-III, Copenhagen 1994, 1995.

Kersauson I-II

K. de Kersauson, *Catalogue des portraits romains*, vol. I-II, Paris 1986, 1996.

Kiss, *EtTrav* 10, 1978

Z. Kiss, *Néron Jeune*, *EtTrav* 10, 1978, p. 233-250.

Łuszczewska, *Meander* 52, 1997

M. Łuszczewska, *O kolekcji antyków z Jablonny raz jeszcze*, *Meander* 52, 1997, p. 267-288.

Majewski, *Archeologia* Warsz 6, 1955

K. Majewski, *Popiersia rzymskie w Muzeum Narodowym w Poznaniu*, *Archeologia* Warsz 6, 1955 (1957), p. 185-187.

MAR

Monumenta artis Romanae

MChiamonti I-III

B. Andreae ed., *Museo Chiaramonti*, vol. I-III [Deutsches Archäologisches Institut. Bildkatalog der Skulpturen des Vatikanischen Museums 1], Berlin-New York 1995.

Mikocki, *Archeologia* Warsz 37, 1986

T. Mikocki, *Les anciennes collections d'antiquités en Pologne*, *Archeologia* Warsz 37, 1986 (1987), p. 41-85.

- Mikocki, in: *Antiquitates Prussiae*
T. Mikocki, *Rzeźby z Beynühren. Kolekcja Fritza von Farenheid w Muzeum Narodowym w Warszawie*, in: J. Kolendo, W. Nowakowski eds, *Antiquitates Prussiae. Studia z archeologii dawnych ziem pruskich*, Warszawa 2000, p. 41-44.
- Mikocki, JdI 107, 1992
T. Mikocki, *Alte Zeichnungen und Stiche nach antiken Skulpturen in polnischen Sammlungen*, JdI 107, 1992, p. 198-216.
- Mikocki, *Kolekcje*
T. Mikocki, *Najstarsze kolekcje starożytności w Polsce (lata 1750 - 1830)* [Archiwum Filologiczne KNoKA PAN], Wrocław 1990.
- Mórawska, *Jablonna*
H. Mórawska, *Historia kolekcji zabytków antycznych ze zbioru Potockich w Jablonnie*, in: A. Sadurska ed., *Z dziejów miłośnictwa antyku w Polsce* [Studia Antiqua 12], Warszawa 1991, p. 151-190.
- MNR
Museo Nazionale Romano
- NCG
Ny Carlsberg Glyptotek
- Oesterreich, *Description*
M. Oesterreich, *Description et explication des groupes, statues, bustes, etc. qui forment la collection de S.M. le Roi de Prusse*, Berlin 1774.
- Rosenbaum, *Cyrenaica*
E. Rosenbaum, *A catalogue of Cyrenaican Portrait Sculpture*, London 1960.
- Sadurska, *ArcheologiaWarsz 27*, 1976
A. Sadurska, *Historia poznańskiej kolekcji popiersi rzymskich*, *ArcheologiaWarsz 27*, 1976, p. 74-89.
- Schweitzer, *Ostpreussen*
B. Schweitzer, *Antiken in Ostpreussischem Privatbesitz* [Schriften der Königsberger Gelehrten Gesellschaft 6. Jahr, Geistwissenschaftliche Klasse, fasc. 4], Halle (Saale) 1929.
- Wujewski, *ArcheologiaWarsz 31*, 1980
T. Wujewski, *Pseudoantyczne rzeźby portretowe w kolekcji poznańskiej*, *ArcheologiaWarsz 31*, 1980, p. 69-95.

Roman Portrait Busts in Polish Collections of Antiquities

ABSTRACT

In the following article are presented results of research concerning Roman portrait busts found in Polish collections. The author attempted to analyze and date the sculptures according to the form and shape of the bust (and not the features of the portrait, such as the modeling of the hair), basing on a wide typology proposed by the author in her MA dissertation (Institute of Archaeology, Warsaw 2001).

(Transl. by M. Muszyńska)

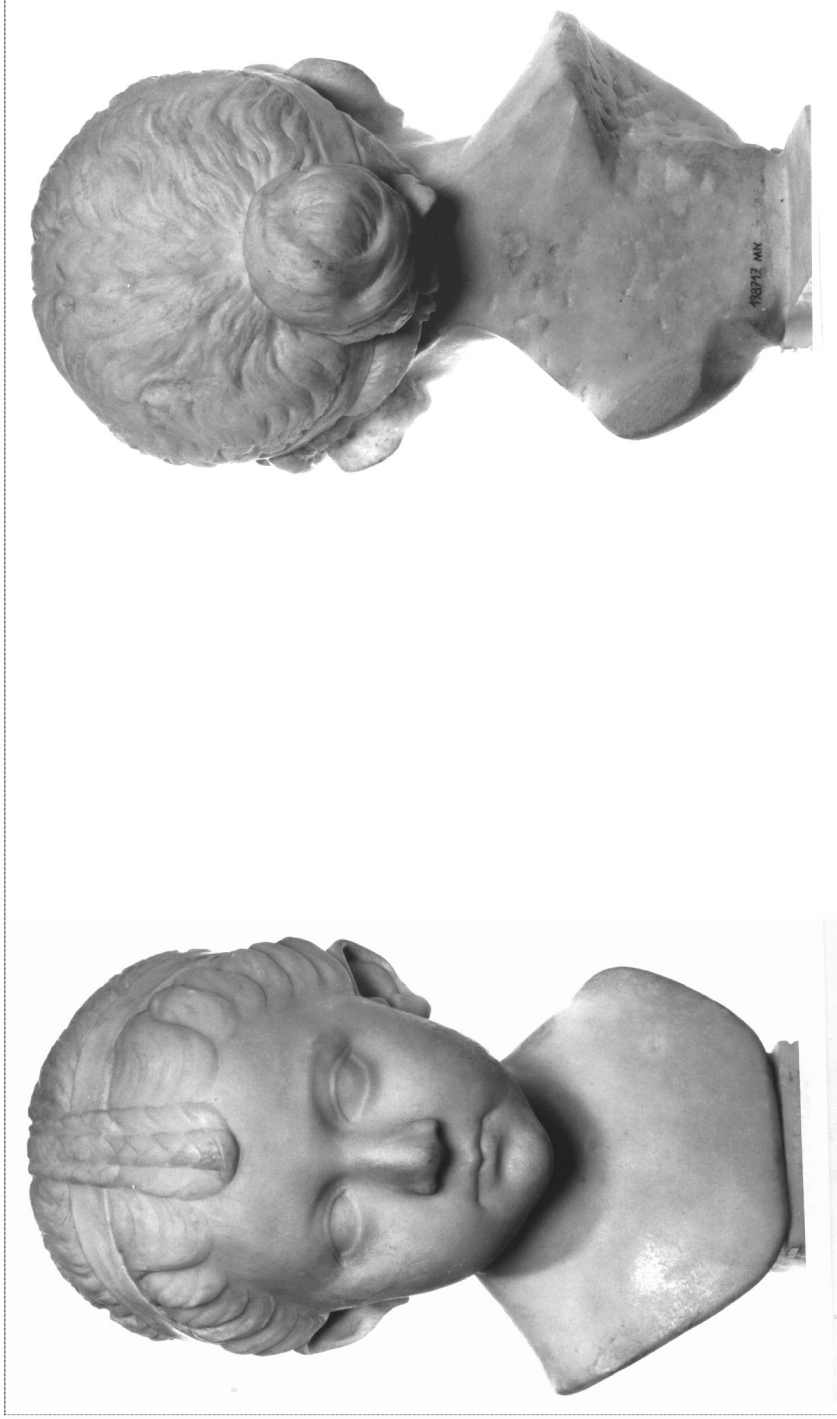

Fig. 1, 2. Błust dziewczyny, Katalog: nr 1; nr inw. MNW 198717 (fot. Z. Dolinski)

Fig. 3, 4. Biust Rzymianki, Katalog: nr 2; nr inv. MNW 148814 (fot. Z. Dolinski)

Fig. 5. 6. Biust Rzymianki, Katalog: nr 3; nr inv. MNW 147676 (fot. Z. Dolinski)

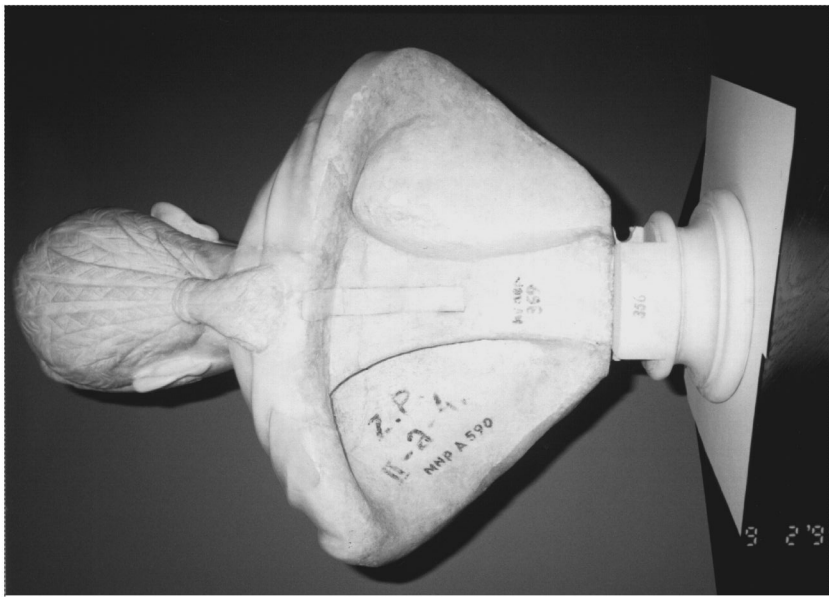

Fig. 7. 8. Biust Plotyny, Katalog: nr 4; nr inv. MNP A 590 (fot. M. Muszyńska, fot. Muzeum)

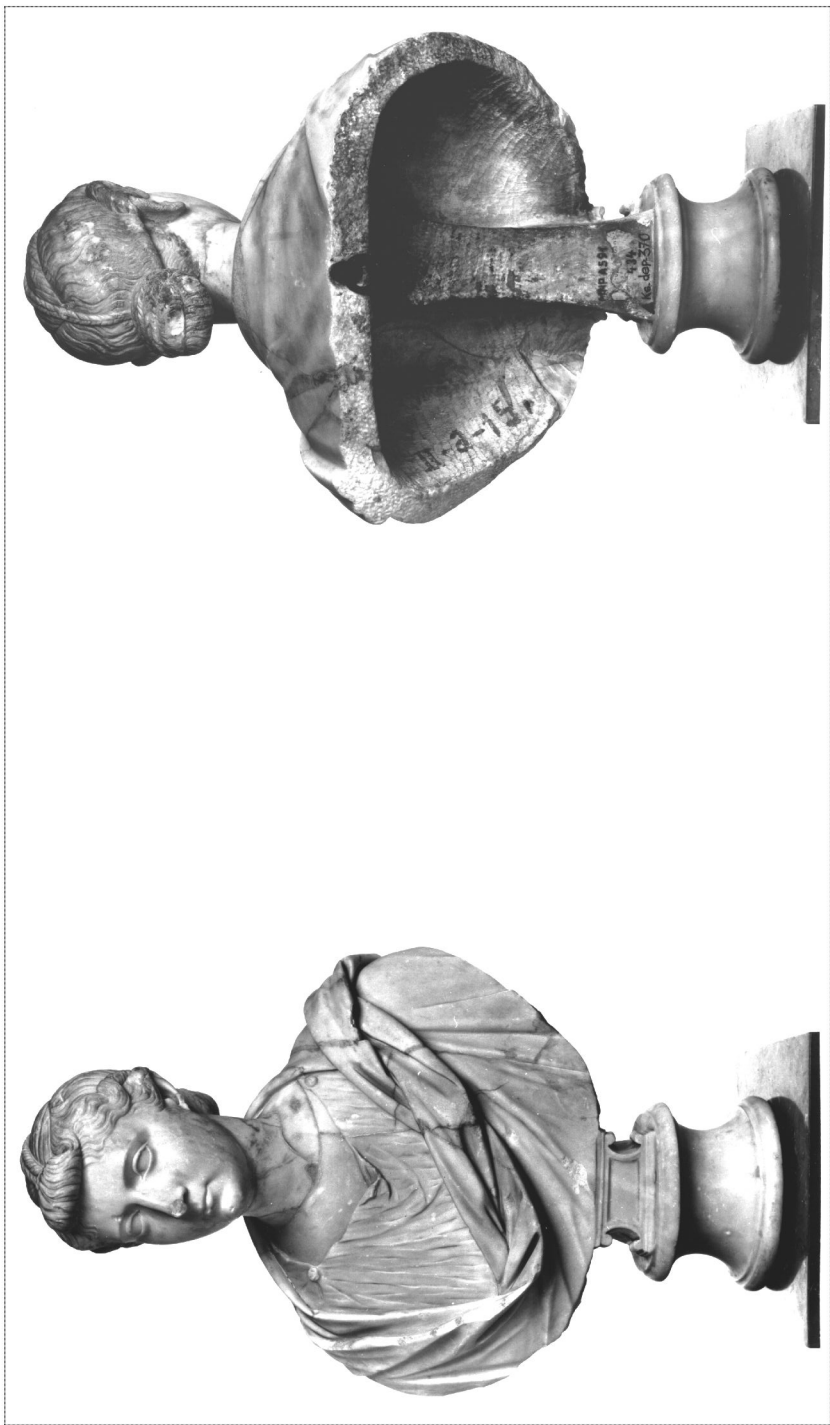

Fig. 9, 10. Biust Rzymianki, Katalog: nr 5; nr inw. MNP dep. nr 370 (fot. M. Dąbski)

Fig. 11, 12. Biust Rzymianki, Katalog: nr 6; Nieborów nr inw. Nb 232 MNW (fot. G. Fittschen-Badura)

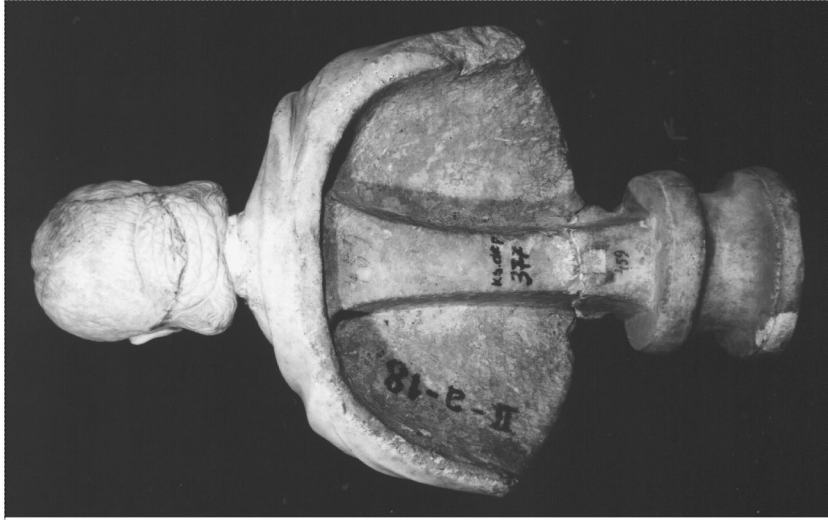

Fig. 13, 14. Biust Orbiany, Katalog: nr 7; MNP nr inv. Dep. nr 377 (fot. M. Dąbski)

Fig. 15, 16. Biust młodzieńca, Katalog: nr 8; Wilanów nr inv. MNW dep. nr 3482 Wil. (fot. P. Ciepiewski)

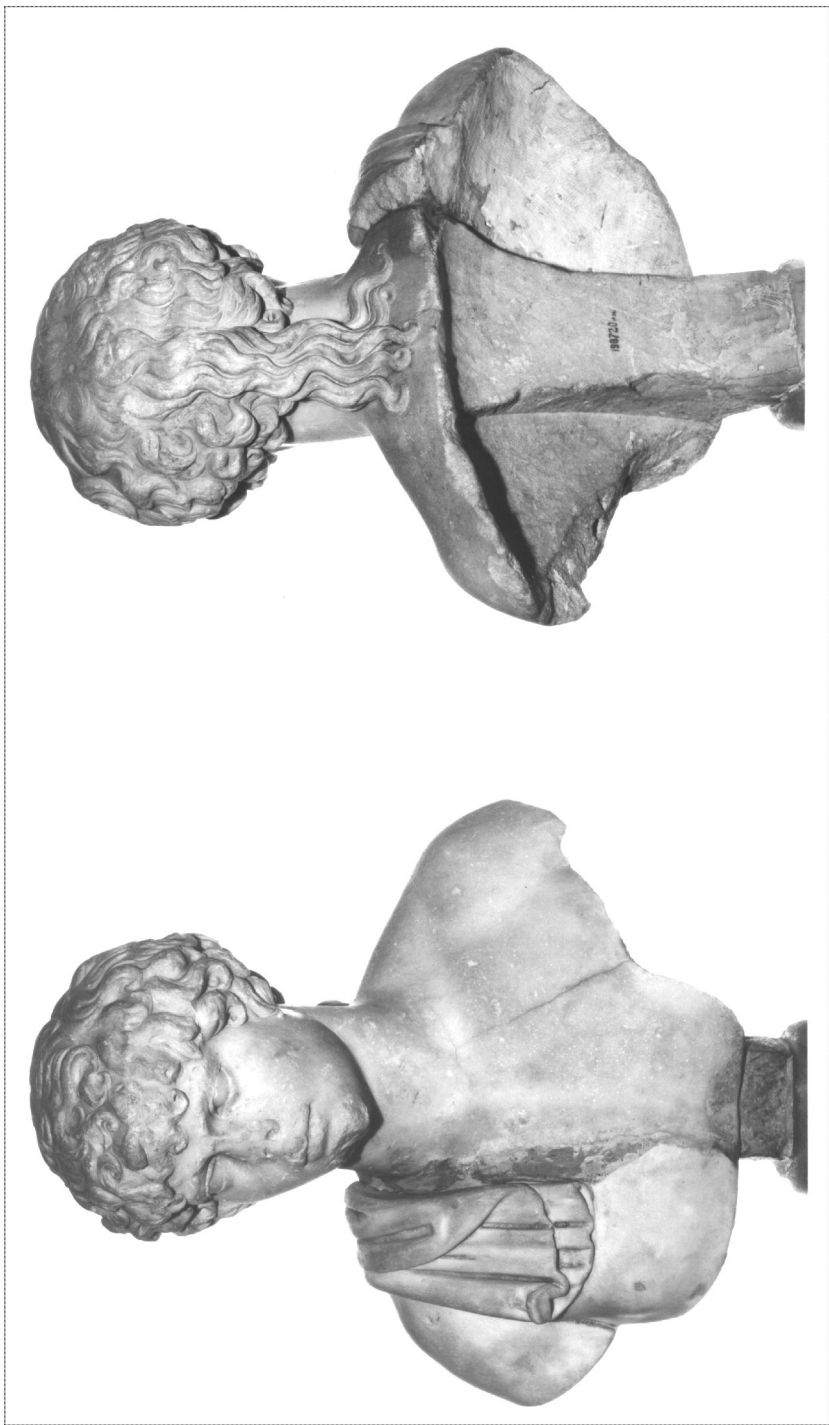

Fig. 17, 18. Biust młodzieńca, Katalog: nr 9; nr inw. MNW 198720 (fot. Z. Dolński)

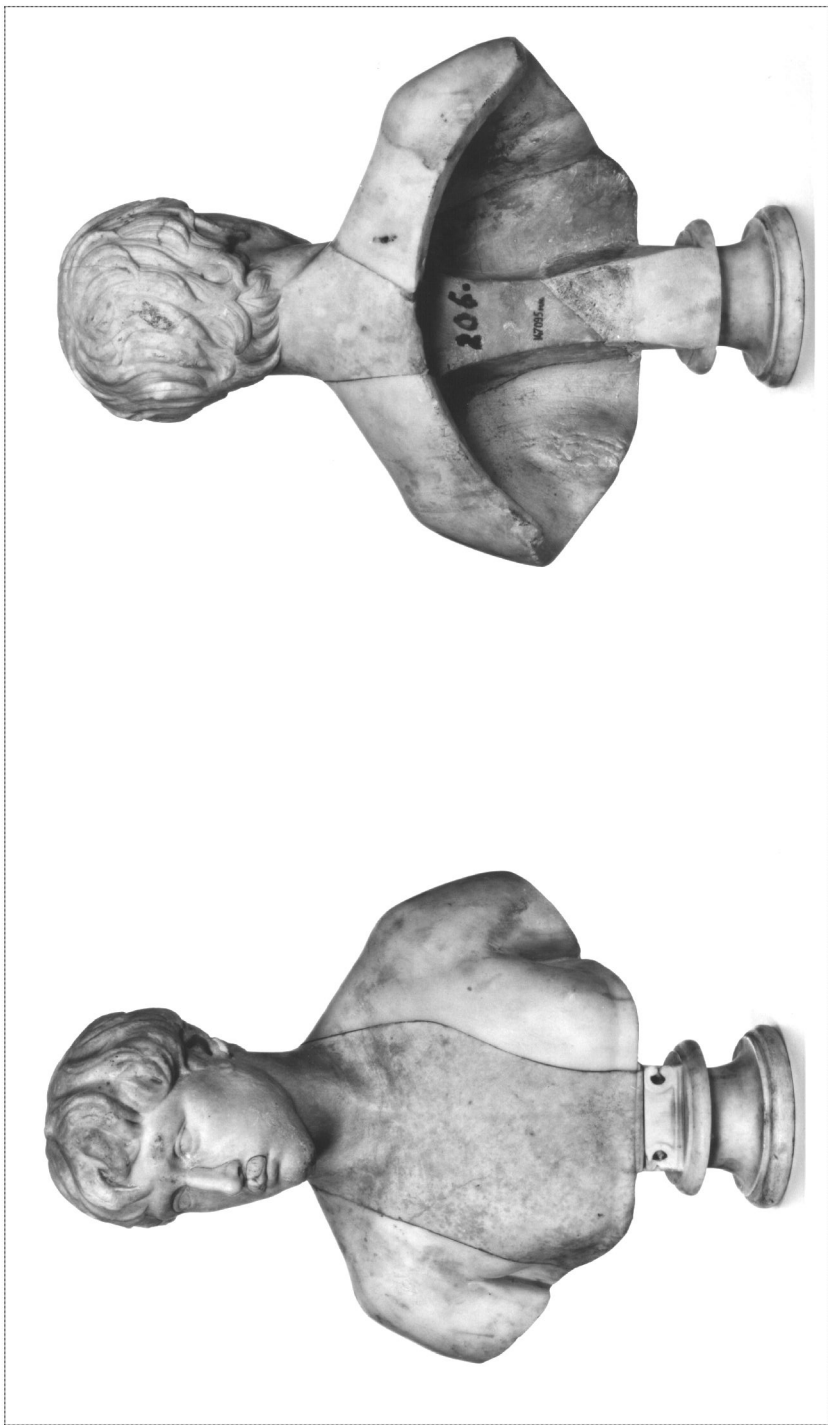

Fig. 19, 20. Biust młodego mężczyzny, Katalog: nr 10; nr inw. MNW 147095 (fot. Z. Dolński)

Fig. 21, 22. Bust Rzymianina, Katalog: nr 11; nr inw. MNW 199425 (fot. Z. Dolinski)

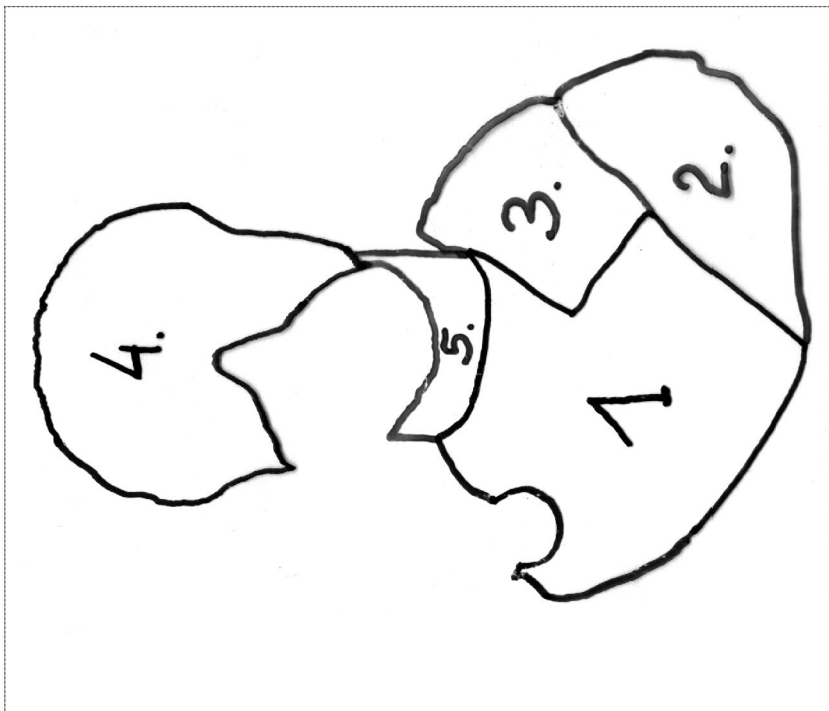

Fig. 23, 24. Biust Hadriana. Katalog: nr 12; nr inv. MNP A 602 (fot. i rys. G. Wiatr)

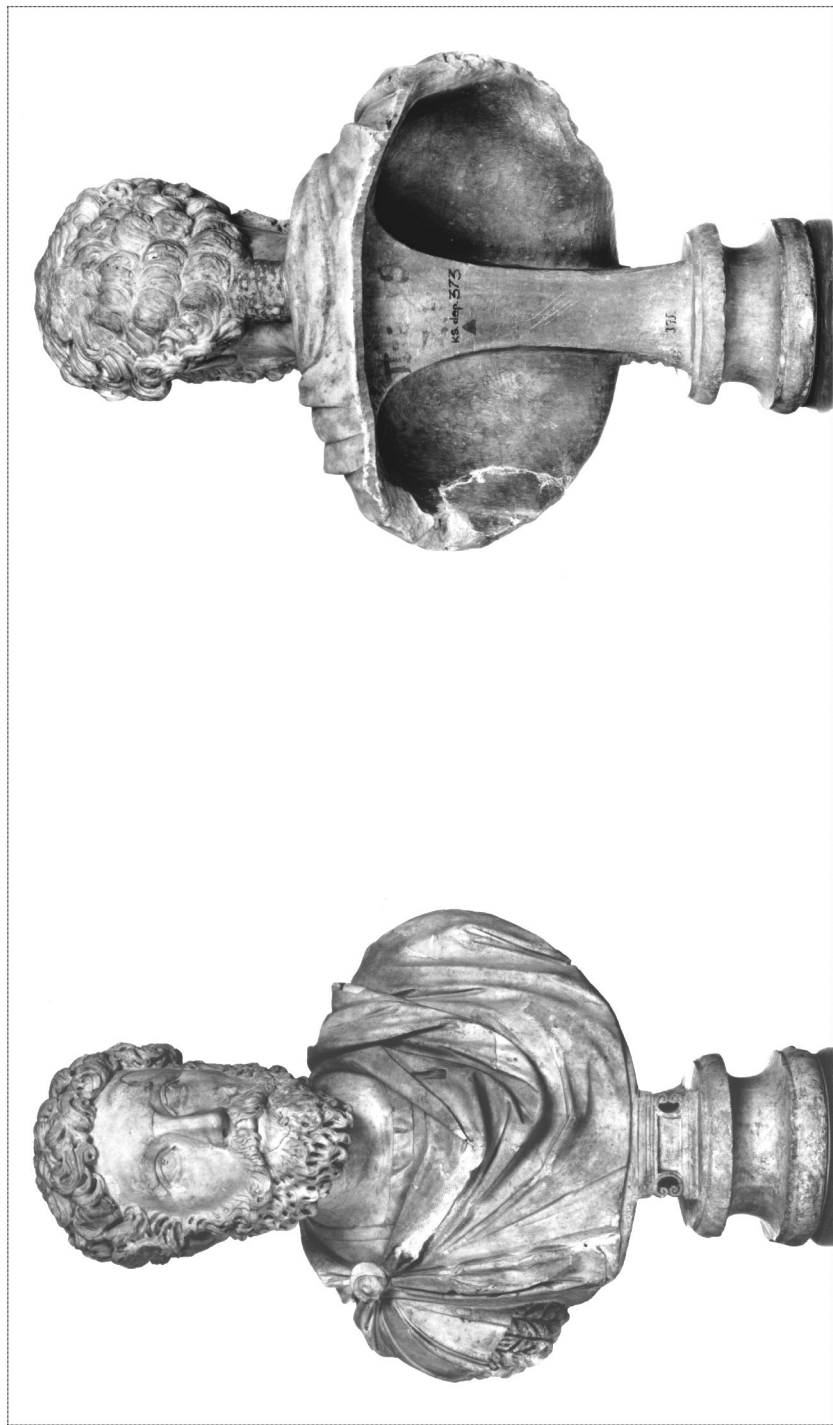

Fig. 25, 26. Biust Kommodusa, Katalog: nr 13; nr inw MNIP. dep. 373 (fot. M. Dąbski)

Fig. 27, 28. Biust Rzymianina, Katalog: nr 14; nr inw. MNP A 600 (fot. M. Muszyńska, fot. Muzeum)

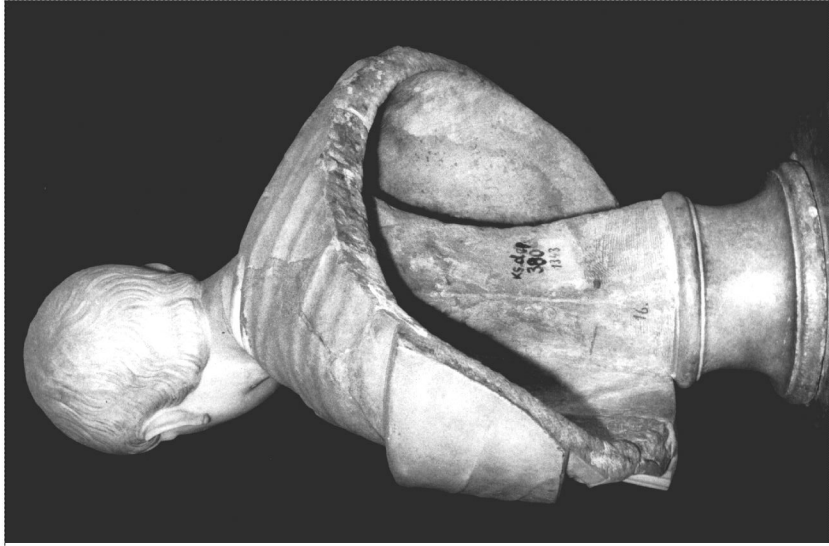

Fig. 29, 30. Biust Rzymianina. Katalog: nr 15; nr inv. MNP A 601 (fot. Muzeum)

Fig. 31, 32. Biust liktora, Katalog: nr 16; MNW 147463 (fot. Z. Dolinski)